

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

**Vzpoura v Boce Kotorské v československé a jugoslávské
vzpomínkové kultuře**

The Cattaro Mutiny in the Czechoslovak and Yugoslav
Culture of Remembrance

Mikuláš Zima

Poděkování:

Chtěl bych se poděkovat vedoucímu mé práce panu PhDr. Ondřeji Vojtěchovskému za poskytnuté praktické rady a připomínky k mé práci, dohled nad mou prací a všechny poskytnuté informace, které mi pomohly při sestavování jednotlivých částí mé práce.

„Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Vzpouora v Boce Kotorské v československé a jugoslávské vzpomínkové kultuře vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze dne 05.05.2022

Mikuláš Zima

Abstrakt:

Bakalářská práce se zaměřuje na hodnocení a interpretaci povstání námořníků v zálivu Boka Kotorská v Černé Hoře v průběhu první světové války československou a jihoslovenskou společností a vládními představiteli v období první republiky, v období státního socialismu a v dnešní době. Sleduji, jaký mělo povstání vliv na společnost a jakého odrazu v literatuře a veřejném životě v průběhu 20. století dosáhlo. Práce širšího časového rozsahu obsahuje také doplňující stručné informace o průběhu válečných operací na Jadranu, o stavu rakousko-uherského válečného námořnictva, o okolnostech vzniku a průběhu kotorské vzpoury a jejího vyvrcholení a o životě jejího klíčového účastníka přerovského rodáka Františka Rasche.

Klíčová slova: vzpoura v boce Kotorské, první světová válka, Československo, Jugoslávie, Rakousko-Uhersko, válečné námořnictvo, památné akce, výročí vzpoury, československo-jihoslovenská vzpomínková kultura.

Abstract:

The Bachelor work is concentrated on a valuation and interpretation of navy rebellion in Boka Kotorska bay in Monenegro during The First world war by czechoslovak and south slavic society and government members in time of The first republic period, socialist period and present. We watch how Cattaro mutiny influenced society and its reflection in literature and social life during the 20th century. Wider work contains brief information about war operation in Adriatic Sea, situation of Austria-hungarian war fleet, circumstances of origin and process of rebellion, culmination of this rebellion and also it contains some information about life of František Rasch, one of the main members of The Cattaro mutiny.

Key Words: The Cattaro muttiny, The First world war, Czechoslovakia, Yugoslavia, Austria-Hungary, the war fleet, commemorative actions, mutiny Remembrance Day, czechoslovak-south slavic memoirs.

Obsah

Úvod.....	7
1. Historické pozadí událostí.....	12
1.1 Průběh vzpoury	15
1.2 Vůdcové vzpoury	19
2. Vzpoua v historické tradici československého státu	20
2.1 Vzpomínky v prvorepublikovém období.....	22
2.2 Připomínání kotorské vzpoury v období státního socialismu	26
2.2.1 1948-1968.....	27
2.2.2 1968-1989.....	29
2.3 Česká vzpomínková kultura v dnešní době	31
3. Komemorace a interpretace kotorské vzpoury v jihoslovanském prostředí	34
3.1 Komemorace a interpretace vzpoury v meziválečném období	36
3.2 Vzpomínání v socialistické Jugoslávii	42
3.2.1 1945-1963	42
3.2.2 1963-1992	46
3.3 Obraz povstání v současné Černé Hoře	48
3.3.1 Chorvatský tisk v Černé Hoře o kotorském povstání.....	49
3.3.2 Vzpomínání v Černé Hoře u příležitosti 100. výročí.....	50
Závěr.....	52

Úvod

Tématem mojí práce je zkoumání vzpomínkové kultury vztahující se k povstání námořníků v boce Kotorské z roku 1918. Důvodem k sepsání mojí práce byl charakter této události, která představuje poměrně ojedinělý fenomén v historii českého a jihoslovanského domácího odboje za první světové války. Povstání v Kotorském zálivu totiž představuje rázný a nečekaný zásah do struktur rakousko-uherského námořnictva a armády na Jadranu. Vzpouře měla rychlý průběh, její organizace vykazovala od počátku určité trhliny a z důvodu mnoha nejasností se kolem ní v průběhu následujících let vytvořilo velké množství legend a politických koncepcí. Ještě před koncem války se stala součástí vzpomínkové kultury národů bývalé rakousko-uherské monarchie, jejíž příslušníci se nacházeli v sestavě mnohonárodnostních vzbouřených posádek v boce Kotorské. V průběhu minulého století se stala námětem pro odborné práce i populární beletrie v jihoslovanském, československém, německém či italském jazykovém prostředí. Nás bude zajímat výhradně slovansko-jazyčná oblast bývalé Jugoslávie a Československa. Zaměřím se na důvody a motivace ke vzpouře v období první světové války, okolnosti, za jakých probíhala a jak byla celá akce nakonec ukončena. Dále budu sledovat jakými informačními prostředky se vzpoura dostávala do všeobecného povědomí veřejnosti a jakou roli jí připisovali v duchu svého politického programu různé politické strany, skupiny a vládní představitelé v poválečné Jugoslávii a Československu. Důležitou součástí mé práce bude také sledovat proces formování vzpomínkové kultury ke kotorskému povstání ze strany regionálních památkových institucí města Přerov a Kotor, které se k povstání z historických důvodů váží. Za tím účelem budu sledovat význam vzpoury a jejích účastníků v kolektivní paměti obyvatel těchto obcí. Vymezený okruh sledovaných témat zahrnuje období vývoje československého a jugoslávského státu meziválečného období, období státního socialismu a dále současnou dobu, kde se zaměřím již na vývoj vzpomínkové kultury v současné České republice a Černé Hoře.

Proč se vlastně na povstání ve sledovaných obdobích vývoje československého a jugoslávského státu vzpomínalo? Jakým způsobem byly informace o povstání představované širší veřejnosti? Jak byly kotorské události pojímány a jaké dobové interpretace se k nim vázaly? Prostřednictvím jakých vzpomínkových akcí se kotorské povstání připomínalo při příležitosti výročí události? Proč jsou představitelé povstání součástí historické a kulturní tradice svých rodných obcí a proč byli pokládáni za národní hrdiny? A jaký je rozdíl mezi vzpomínkovou kulturou kotorské vzpoury v obou zemích?

V rámci námi zkoumané oblasti se již objevilo několik děl, které přibližovaly kotorské povstání, průběh první světové války na Jadranu a historii císařsko-královského válečného námořnictva (rakousko-uherské válečné námořnictvo). Oblasti válečných událostí na Jadranu a námořních rebelií za první světové války se věnují odborné monografie rozhlasového redaktora a autora literatury faktu Milana Jelínka - *Válka na Jadranu 1914-1918*, nakladatelství Akcent z roku 2019, *Námořní vzpoury ve dvacátém století*, historiků Christophera M. Bella a Bruce A. Ellemana, nakladatelství BB Art z roku 2004, *Brněnští mariňáci – Poslední veteráni rakouského válečného loďstva* od Jarmily Urbanové, Barrister & Principal, 2004, *Velká válka na moři – rok 1918* od Jaroslava Hrbka, nakladatelství Libri, Praha 2002, a taktéž práce slovenského historika Jakuba Horvátha - *Posledná vojna rakúsko-uhorskej monarchie*, vydané vlastním nákladem roku 2008.

V dílech historika Jindřicha Mareka *Pod rakouskou vlajkou – Čeští námořníci v létech 1900-1918* a *Piráti svobody*, nakladatelství Svět křídel z let 2002 až 2003 a *Knihovna na křižníku Sankt Georg – O námořnické vzpouře v Boce Kotorské trochu jinak*, nakladatelství Literatura faktu z roku 2000, můžeme sledovat primárně historii účasti českých námořníků na válečných operacích rakousko-uherského námořnictva od počátku dvacátého století do první světové války.

O širším geopolitickém pozadí bojů, československo-jihoslovanských vztazích a o průběhu kotorské vzpoury se zmiňují také díla z edice Dějiny států, *Dějiny jihoslovanských zemí* (1998), od autorského kolektivu historiků Miroslava Tejchmana, Ladislava Hladkého, Miroslava Šestáka a Jana Pelikána, *Dějiny Srbska* od Jana Rychlíka (2005) a *Dějiny Černé Hory* od Františka Šístka (2017). O vývoji česko-jihoslovanských vztahů do roku 1918 nás dále informují autoři Václav Žáček a Lubomír Emil Havlík ve své práci *Češi a Jihoslované v minulosti* (1975). Této oblasti se dále věnuje zmíněný profesor Ladislav Hladký, z Univerzity v Brně, který v díle *Od Moravy k Moravě* (2005) z vydavatelství Matice Moravská ve spolupráci s Maticí srbskou popisuje historii česko-srbských vztahů v průběhu 19. a 20. století.

Jak jsem se již zmínil, povstání se v průběhu dvacátého století stalo námětem několika historických beletrií, z jihoslovanského i československého prostředí. Ve svém díle *Povstání v Boce Kotorské* (1959), přibližuje události vedoucí ke vzpouře pracovník Ústředního sekretariátu KSC, Jindřich Veselý, jeden z nejznámějších autorů, který se v českém prostoru oblasti kotorského povstání věnoval. Z jihoslovanského prostředí se průběhu revolučních akcí na Jadranu za první světové války věnují práce Bernarda Stulliho, *Revolucionarni pokreti mornara 1918* a *Ustanak mornara u Boki Kotorskoj 1-3 februara 1918* (1968). Událost se však stala námětem i pro populární beletrii Fráni Veitera, *Na vzbouřených vlnách* (1928), *Kotoru* od Franze Xaviera Fleischhacker (1959) nebo divadelní hry *Vlajka v ohni* od Franka Tetauera (1954) a *Vzpoura na Svatém Jiří* (Die Matrosen von Cattaro) od Friedricha Wolfa (1954).

Další dostupné odborné monografie, tentokrát z jihoslovanské oblasti, zaměřené na kotorské povstání, představují práce Nika Martinoviće, *Proučavanje pobune mornara u Boki Kotorskoj* (1958), *Jadransko more u sokobima i borbama kroz stoljeća* od Trgy Novaka (1962), *Odjeci revolucionarnih kretanja na Jadranu*, Andželka Kalpiće (1962) nebo *1918 na Jadranu*, Ferda Čulinoviće (1951). Nejnovější práci nám však ke stému výročí vzpoury přinesl pracovník Námořní fakulty v Kotoru Maksim Zloковиć v díle *Godišnjica pobune mornara u Boki Kotorskoj* (2018).

Výše zmíněné práce se stali součástí také naší pramenné základny, především z důvodu jejich širšího rozhledu v oblasti válečných událostí na Jadranu a zkoumání specifické problematiky námořních vzpour včetně kotorského povstání. Novější práce českých, slovenských i jihoslovanských historiků mají relativně dobrou výpovědní hodnotu a využili jsme je pro obeznámení čtenáře s hlubšími okolnostmi a příčinami vedoucími ke kotorskému povstání a s průběhem první světové války na Jadranu. Starší publikace z padesátých a šedesátých let minulého století odrážejí dobový výklad události a spolu s historickými periodiky jihoslovanského a československého vydání jsou základními prameny vzpomínkové kultury, na kterou se moje práce koncentruje.

Dobová periodika, která se v období meziválečné první československé republiky k výzkumné oblasti vracela, zahrnují *Národní listy* – deník Národně-demokratické strany, *Rudé právo* - deník Komunistické strany Československa, *Československo-jihoslovanská revue* - měsíčník Československo-jihoslovanské ligy, a periodikum *Moře Slovanům!*, zaměřené na námořní zkušenosti z první světové války od autora a pamětníka události Toma Nitky, vydané u příležitosti dvacátého výročí povstání roku 1938. Pro období socialistického Československa se jako hlavní zdroj informací pro výzkum vzpomínkové kultury uplatnil opět deník *Rudé právo*. Časopisy *Kultura Přerovska*, *Nové Přerovsko* a *Přerovské listy*, vydávající od poválečného období až do současnosti pravidelně čísla ke dni výročí vzpoury, narození nebo smrti Františka Rasche, přerovského rodáka a hlavního představitele povstání, představují hlavní pramennou základnu zkoumání regionální vzpomínkové kultury města Přerov. Připomínkám výročí události v Jugoslávii se věnovaly články oficiálních státních deníků bělehradského tisku, teda časopisy *Vjesnik*, *Borba*, *Vreme*, *Pobjeda*, *Listove Jugoslavske ratne mornarice* (Listy jugoslávského válečného námořnictva), *Istorijski zapisi* (Historické zápisky) a *Зборник матице српске* (Zborník Matice Srpské). Všechny zmíněné historicko-kulturní deníky se vzhledem k období, kdy došlo k jejich vydání, soustředily na prosazovanou politickou interpretaci kotorské vzpoury v duchu představ stranického nebo státního vedení, které se na jejich vydávání podílelo. Součástí výzkumu měly být také historické deníky *Pravda*, *Obzor*, a *Narodne novine*. Všechna zmíněná periodika se věnují tématům a oblastem z kulturně-politického vývoje jugoslávského státu a jeho národů. Za účelem získání dostupných pramenů, jsem navázal kontakt s Chorvatským státním archivem v Záhřebu (Hrvatski državni arhiv), Černohorským státním archivem v Cetinji (Državni arhiv Crne Gore) a Srbským státním archivem v Bělehradu (Државни архив Србије). Pro sledování pramenů ke kotorskému povstání v současné době, se hlavním zdrojem informací stal deník chorvatského národa v Černé Hoře – *Hrvatski glasnik*, který poskytl články z období po roce 2000. Veřejně dostupné články pro současnou připomínku události poskytly také Vlada Crne Gore (oficiální web stránka černohorské vlády) a kotorské památkové instituce Kotorski arhiv (Městský archiv v Kotoru) a Pomorski muzej u Kotoru (Námořní muzeum Černé Hory), se kterými jsem měl taktéž možnost spolupracovat. Dostupnou literaturu, poskytla Národní knihovna v Praze, Městská knihovna v Praze, Národní digitální knihovna Kramerius, Gradska knjižnica Zadar (Městská knihovna v Zadaru) a Sveučilišna knjižnica (Univerzitní knihovna Zadarské univerzity). Pro široké zastoupení literatury z jihoslovanské jazykové oblasti jsou v textu zastoupené i originální srbské nebo chorvatské výrazy v latince i cyrilici, přičemž k dobovým názvům měst a institucí jsem připojil standartní český přepis.

Pro potřeby mé práce však již nebylo možné získat přístup k některým článkům dobových periodik v důsledku koronavirové krize a nedostupnosti některých zdrojů. To se týká také zmíněných jihoslovanských periodik *Pravda*, *Obzor* a dalších pramenů, přibližujících také postoj nacionalistických kruhů chorvatského národa ke kotorskému povstání v meziválečném období, v zahraniční emigraci nebo v současné Chorvatské republice. Proto nemám možnost poukázat na přístup k události také ze strany politických stran jiných jihoslovanských národů a dalších politických stran a skupin meziválečné Jugoslávie (Demokratická strana, Chorvatská selská strana atd.). Z českého prostředí jsem taktéž neměl možnost najít vhodné články z periodik dalších meziválečných politických stran, například Sociální demokracie, Agrární strany nebo různých nacionalistických politických skupin.

Pod pojmem „vzpomínková kultura“, se rozumí budování památky události, které by měla být věnována odpovídající pozornost a která by měla být známa široké veřejnosti. To bylo zdůrazňováno soustavným vyzvedáváním jejího předpokládaného pozitivního vlivu a významu pro budoucí generace ze strany zájmových skupin a politických stran. Ty se v duchu svého politického programu držely přijímané interpretace události. Budování vzpomínkové kultury bylo spojené například s vydáváním novinových článků, odborných monografií nebo populárních beletrií, které se vztahovaly k dané problematice. V rámci vzpomínkové kultury se také uplatňovalo budování hmotných památníků události, v podobě různých pomníků, náhrobků nebo soch. Tyto památníky se poté staly „místy paměti“, které se vážou na danou událost a které se pravidelně stávaly místem konání výročních památných akcí na počest dané události a jejich účastníků. Těchto památných akcí se mohli účastnit také představitelé vlády, oficiální delegace zemí, kterých vláda se v duchu podobného přístupu k události rozhodla spolupracovat na komemorační kultuře a také žijící pamětníci nebo účastníci události. Společně se tak podílely na budování „kolektivní paměti“ na základě které se společnost v duchu přijaté interpretace rozhodla vyzvedávat přínos události. Vývoj tohoto procesu budování vzpomínkové kultury a kolektivní paměti národů, připomínajících si kotorské povstání, budu sledovat v období meziválečného Československa a Jugoslávie. Následovat bude vývoj vzpomínkové kultury v obou zemích v období státního socialismu a přístup ke vzpomínkové kultuře v současném českém a černoohorském prostoru. Zaměřovat se budu primárně na dostupné články kulturně-politických periodik, vzpomínkové práce účastníků nebo pamětníků události, odborné monografie a zachovalé beletrie, divadelní hry a filmy. Důležitou součástí mé práce bude také sledovat vývoj hromadných památných akcí a projektů, konaným ke dni výročí povstání.

1. Historické pozadí události

Vypuknutí povstání předcházela složitá geopolitická situace v průběhu první světové války. Ve svém díle věnované českým vojákům účastnících se války v rakousko-uherské armádě popisuje autor Jindřich Marek značně nevraživý přístup veřejnosti k válce na straně centrálních mocností. Tomu přispívala i činnost zahraničního odboje Čechů, Slováků a jihoslovanských národů. Jejich program, v kombinaci s válečnými útrapami obyvatelstva, představoval živnou půdu pro různé alternativní politické koncepce poválečného vývoje vylučující již přináležitost k rakousko-uherskému soustátí. Z celkového hlediska byly totiž sympatie „nevládnoucích národů monarchie“, teda převážně Slovanů a Italů, v průběhu války spíše na straně dohody. Vývoj konfliktu na balkánské frontě však neposkytoval pro vítězství dohodové koalice dostatečný prostor a jak se konflikt prodlužoval, byly na rakouské straně brzy patrné známky únavy a destabilizace, které neumožňovaly dosáhnout rychlého ukončení války. Tyto známky útrap a válečné bídy, spolu s národně-osvobozujícími myšlenkami slovanských národů, představovaly hlavní argumenty pro které se události, jakou bylo kotorské povstání, staly součástí vzpomínkové kultury.¹

Válka, kterou zahájil konflikt mezi Rakousko-Uherskem a Srbskem, začala pro císařsko-královské válečné námořnictvo oficiálně dne 26. srpna 1914, všeobecnou mobilizací říšského loďstva. S ohledem na nejistý přístup Itálie a vyplutí francouzské 1. námořní armády z Toulonu se vrchní velitel rakousko-uherských námořních sil, admirál Anton Haus, rozhodl nepřipustit francouzské loďstvo ke klíčovým jadranským námořním základnám a prozatímne se smířil s námořní bloádou nepřátelské Černé Hory. V souvislosti s tím je potřeba podotknout, že v době, o které mluvíme, neměla Černá Hora přístup k moři v oblasti Kotorského zálivu. Celá oblast byla součástí rakousko-uherského Předlitavska a v boce se v té době nacházela také jedna z klíčových námořních základen císařsko-královského námořnictva. Z toho důvodu se v průběhu války stala terčem útoků námořních sil dohodových mocností a posádky válečných lodí, které se později připojily k povstání, se dříve podílely také na množství válečných operací, spojených s přístupem do boky Kotorské.²

¹

¹ Marek, Jindřich, Pod císařskou šibenicí – Čeští vojáci na křižovatkách roku 1918, Svět křídel, 2005.

² JELÍNEK, Milan, *Válka na Jadranu 1914-1918*, Akcent, 2019, str. 13-19.

Rok 1914 však představoval ještě relativně poklidný rok, co se týče válečných událostí na Jadranském moři. V důsledku slabého postavení klíčové středomořské námořní mocnosti Francie na Jadranu vázlo spojenecké zásobování Černé Hory a Srbska, jejichž situace se začala povážlivě zhoršovat. Vstup Itálie do války na straně dohody dne 23. května 1915 sice pomohl zlepšit situaci dohodovým mocnostem a zkomplikoval situaci námořním silám rakousko-uherské monarchie, ale v konečném důsledku nedokázal zabránit porážce Srbska a Černé Hory na přelomu let 1915 a 1916.³

Válečných operací na Jadranském moři se aktivně účastnili také čeští námořníci.⁴ Od počátku dvacátého století se početní stav českých dobrovolníků neustále rozrůstal a Češi získávali široké zastoupení jako poddůstojníci a specialisté pro obsluhu strojních zařízení a lodní výzbroje. Češi byli také výrazně zastoupeni v řadách lodních lékařů, konstruktérů, dělostřeleckých důstojníků, elektrotechniků a radiotelegrafistů. Čeští námořníci však nikdy nebyli v rámci posádek výrazně početně zastoupeni, ať už se jednalo o řadové námořníky nebo důstojníky. Drtivou většinu vyššího důstojnictva tvořili Maďaři a Němci, co se v průběhu války příliš nezměnilo. V rámci mužstva byli početně nejvíce zastoupeni Chorvaté z Dalmácie a Přímoří, kteří sloužili především jako lodníci a topiči. Již koncem 19. století tvořili Chorvaté celých 43 % a istrijsí Italové 30 % početného stavu mužstva, což se v letech 1905-1913 postupně měnilo v prospěch dalších národů. Ačkoliv Jihoslované a Italové představovali pro své námořnické dovednosti nadále většinový článek flotily, jejich pozice ve velitelských kádrech byla zanedbatelná. V tomto směru měli vždy lepší pozici příslušníci českého národa. Na počátku války tvořili Češi odhadem asi 10 % početního stavu všech službu konajících důstojníků, i když stále zaostávali za Němci (20 %), Maďary (16%) i Italy (14%), přičemž Chorvati a Slovinci měli na velitelských pozicích slabé postavení. Drželi se však na vedoucí pozici 34 % početního zastoupení všech mužů ve flotile. Poláci, Slováci, Srbové, Bosňáci a Ukrajinci tvořili odhadem dohromady jenom 4 % celkového národnostního složení flotily.⁵

2

³ RYCHLÍK, Jan, PERENČEVIĆ, Milan, *Dějiny Chorvatska*, Lidové noviny, 2007, str. 233-234, TEJCHMAN, Miroslav, PELIKÁN, Jan, a spol., *Dějiny jihoslovanských zemí*, Lidové noviny, 1998, str. 370-375., RYCHLÍK Jan, *Dějiny Srbska*, Lidové noviny, 2006., ŠÍSTEK, František, *Dějiny Černé Hory*, Lidové noviny, 2017.

⁴ MAREK, Jindřich, *Pod rakouskou vlajkou – Čeští námořníci v letech 1900-1918*, Svět křídel, 2003.

⁵ LAPÁČEK, Jiří.; *František Rasch a vzpoura v Boce Kotorské*. Statutární město Přerov. 2017.

Ačkoliv se centrálním mocnostem podařilo obsadit prostor Srbska a Černé Hory, námořnictvo Rakousko-Uherska nedokázalo provést odpovídající akci vůči srbskému velení na Korfu, kam se po porážce uchýlila srbská vláda a velení. V průběhu roku 1916 zůstávalo povětšinou na základně v Pule a vykazovalo stále větší neakceschopnost. Německá taktika neomezené ponorkové války navíc zintenzívněla konflikt a zkomplikovala pokusy o mírová jednání nového rakouského císaře Karla I.. V atmosféře všeobecného hospodářského rozvratu, faktické ztráty možnosti samostatně a efektivně rozhodovat o dalším válečném postupu, bojové nepřipravenosti a technických a zásobovacích potíží sehráli svoji roli i revoluční události v Rusku. Političtí agitátoři začali s prodlužujícím se válečným konfliktem mezi národnostně pestrými posádkami říšských plavidel postupně prohlubovat zmatek a pacifismus.⁶ Všechny tyto skutečnosti napomáhaly protirakouskému odboji vedoucímu ke vzniku samostatných národních států. Součástí procesu odboje, teda aktivit za porážku Rakousko-Uherska a vytvoření nových národních států, byly válečné akce zahraničního odboje namířené proti centrálním mocnostem (československé legie, srbské vojsko a jihoslovanští dobrovolníci na Korfu a v dohodových armádách), a dále akce centra politického zahraničního a domácího odboje (Československé národní rady, československé emigrace, Jihoslovanského výboru atd.). Co se týče obyvatelstva zemí, které měly dosáhnout samostatnosti, jejich přínos odboji byl relativně nevýrazný. Naopak příslušníci mnohonárodnostní císařsko-královské armády byli myšlenkám odboje relativně nakloněni, čemuž napomáhal jejich program, válečné útrapy a alternativní politické koncepce. Všechny tyto příznaky, spolu s postupnou ztrátou kontroly rakousko-uherské vlády nad řízením státu, napomohly vypuknutí vojenských vzpour, které se sice objevily pouze na několika místech a jejich vliv většinou nepřekročil hranice určité oblasti, ale staly se důkazem nesouhlasu slovanských vojáků v armádě proti režimu v Rakousko-Uhersku. Pro budoucí vzpomínkovou kulturu si tyto akce získaly velký ohlas, coby důkaz údajného nesouhlasu a nesounáležitosti slovanských národů s režimem v monarchii. Mezi tato ozbrojená hnutí patří například již zmíněná vzpoura v srbské obci Kragujevac, Toplické povstání Srbů proti okupačním vojskům Bulharska a Rakousko-Uherska, demonstrace v přístavu Pula, revolta vojáků a obyvatel města Prešov nebo vzpoura českých vojáků VII. Náhradního střeleckého pluku v obci Rumburk v květnu 1918. Jediná větší vzpoura posádek válečných plavidel se však odehrála v Kotorském zálivu dne 1. února 1918.

3

⁶ MAREK, Jindřich, *Piráti svobody*, Svět křidel, 2002, str. 17-19, JELÍNEK, Milan, *Válka na Jadranu 1914-1918*, Akcent, 2019, str. 362-414.

1.1 Průběh vzpoury

„1. února v poledne!“ Tak znělo heslo námořníků, kteří se v poslední lednový den v obci Denovići dohodli na průběhu zítřejší vzpoury na velitelském můstku křižníku Sankt Georg. Podle práce Jindřicha Veselého měla celá akce začít signálním výstřelem ze Sankt Georgu. První reakcí na výstřel z velitelské lodi mělo být dlouhé hvízdání lodních sirén, kterým se vyjadřovala všeobecná podpora povstání. Obzvláštní radost měla v té době panovat na mateřské lodi německých ponorek Gää, služební lodi seržanta Mate Berničeviče, která se k posádce Sankt Georgu připojila jako první.⁷ Právě v čase, kdy důstojníci zrovna usedali k obědu, začala na přední otevřené palubě velitelského křižníku Sankt Georg skupina námořníků navzdory rozkazům vykřikovat zakázaný pokřik „Hurá!“. Vzápětí se na palubu vyhnulo asi 30 ozbrojených bojovníků s nabitými puškami s bodáky a začali ji obsazovat. Jeden z vůdců vzbouřenců, seržant Jerko Šižgorić, postřelil korvetního kapitána Egona von Zipperer. Smrtelně raněn byl ale pouze jeden člen důstojnického sboru. Kontradmirál Alexander Hansa byl uvězněn ve své kajutě a námořníci začali hromadně drancovat sklady munice.⁸ Známým obrazem vzpoury vzpomínaném v populární literatuře bylo vyvěšování rudých vlajek nebo vlajek se slovanskou trikolórou na důkaz sounáležitosti námořníků se srbskou vládou, dohodovými mocnostmi nebo ruskou revolucí. Velitel lehkého křižníku Novara, kníže von Liechtenstein se však odhodlal bránit císařskou zástavu před rebely vlastním tělem a poté, co jeho loď opustili až na výjimky pouze slovanští námořníci, se s převážně německo-maďarskou posádkou vydal do nitra zálivu. Velitel křižníku Helgoland kapitán Heyssler, s taktéž převážně neslovanskou posádkou, opustil stanoviště a Liechtensteinovu loď následoval. Na tomto příkladě je patrný rozdílný přístup k povinnostem a disciplíně mezi maďarskou a slovanskou částí posádek vzbouřeckých plavidel, mezi které patřil také křižník Kaiser Karl VI a Kronprinz Erzherzog Rudolf, tedy všechna nedůležitější válečná plavidla v přístavu. Zatímco povstalci chtěli navázat spojení se silami dohody, loajální důstojníci kontaktovali vrchní velení v Sarajevu, kde se vojenský guvernér Bosny a Hercegoviny, generál Stjepan Sarkotić, odhodlal k provedení akce. Spojení s velitelstvím byl překvapivě schopen navázat i vězněný kontradmirál Hansa.⁹

4

⁷ VESELÝ, J.; *Povstání v Boce Kotorské*. Naše vojsko. Praha. 1959.

⁸ LÁPAČEK, Jiří, *František Rasch a vzpoura v boce Kotorské*, statutární město Přerov, 2017.

⁹ Milan ĐURAN, *Ratna mornarica Austrije i Austrougarske*, str. 302-303.

Mezitím se další loajální posádky torpédoborců Csepel a Dinara rozhodly záliv rychle opustit, ale po zásahu z lodních děl křižníku Sankt Georg, se nakonec vrátily na výchozí pozice. Tyto aktivity upozornily velitele přístavu v Castelnovo (dn. Herceg Novi), který začal chystat protiútok. Za tím účelem bylo využito akce německé ponorkové flotily operující u černohorských břehů a připravené torpédovat povstalce. Po navázání kontaktu se Sarkotícem se dali do pohybu všechny námořní síly, které byly zainteresované v potlačování rebelie.¹⁰ Přes komplikace s ponorkovou flotilou a otevřeným odporem z křižníků Novara a Helgoland, se na palubě Sankt Georgu rychle začaly ustanovovat revoluční rady a řešit další vojenské a politické kroky. Hrůsta členů posádky vypracovala oficiální požadavky námořníků, které zahrnovaly například mír bez anexí a kontribucí, větší podporu pro rodiny námořníků, plnou demobilizaci, ustanovení dobrovolných milicí, demokratizaci vlády a nárok národů monarchie na sebeurčení. Druhý díl oficiálních požadavků se dotýkal hmotného zaopatření námořníků, včetně požadavku na přijatelnější chování ze strany důstojníků, a zrušení cenzury osobních dopisů. Výše zmíněné požadavky odrážely komplikovanou hmotnou situaci posádek, na kterých bylo možné rozeznat značné problémy státu při zajišťování zásobování, a tendenci velení k utvrzení podmínek služby námořníků.

Ve všech pevnostech v boce Kotorské zůstaly posádky dělostřeleckých baterií věrné monarchii. Ve velké většině je spojoval neslovanský převážně německý a maďarský původ a loajalita k císaři. Přes výzvy k podpoře vzpoury namířily hlavně všech děl na rebelská plavidla a vzápětí obdržely rozkaz střílet na každé plavidlo, které se pokusí opustit záliv. Zatímco se vedla jednání mezi vězněným kontradmirálem Hansou a vzbouřenci, zorganizovalo velitelství na pobřeží protiútok těžkých dělových baterií v postaveních v obci Trebinje a Cetinje, s čistě maďarskými posádkami a pěší oddíly obsadily všechna přístavní zařízení. Podle dohody knížete Liechtensteina s velitelstvím v Kotoru bylo rebelům zasláno ultimátum, na základě kterého měli dne 2. února do 14:00 kapitulovat. Kontradmirál Hansa byl tajně osvobozen, Maďaři a Němci přecházeli ze strachu před komunistickou revolucí a ráno 3. února zůstaly velení Sankt Georgu věrné pouze 2 lodě, Kaiser Karl VI a Gäa. Když se přiblížila německá torpédová flotila a povstalci obdrželi výzvu ke kapitulaci, začali se síly povstalců drolit.¹¹

5

¹⁰ STULLI, B.; *Revolucionarni pokreti Mornara 1918*. Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Zagreb. 1918., str. 68-69.

¹¹ Milan ĐURAN, *Ratna mornarica Austrije i Austrougarske*, str. 304-306, KRIZMAN Bogdan, ČURIĆ Hajrudin, *Novi prilozi građi o pobuni mornara u boki Kotorskoj 1918. godine*, str.347-352.

Během následujících dní začal rozsáhlý a komplikovaný soudní proces se zajatými účastníky vzpoury. Podle názoru vysvobozeného kontradmirála Hansy byl souzený důstojník František Rasch spojen s akčním výborem socialisticky smýšlejících Čechů, který údajně existoval už v Praze a který byl v pravidelném spojení s kotorskými Čechy. S tím také souviselo velitelovo tvrzení o tom, že skuteční velitelé vzpoury jsou stále schováni v zázemí na pevnině a je potřeba je najít. Velitel se v čase, kdy se dalo mluvit i o jeho osobní odpovědnosti ohrazoval faktem, že námořníky, kteří byli přijati do posádky velitelské lodi pár dní před událostí a byli hned na začátku označeni za nespolehlivé živly, nebylo možné odmítnout kvůli celkovému nedostatku početního stavu mužstva. Vedle pranýřování chorobné víry v ideály socialistického hnutí, které námořníci ve skutečnosti údajně vůbec nechápali, kritizoval velitel i obyvatelstvo pobřežních obcí, které zrádně vyjadřovalo podporu povstalcům. Přiznal také fakt, že je potřeba řešit nevyhovující stav zásobování a vybavení prostých námořníků, jakož i hmotné zabezpečení jejich rodin. Admirál Hansa to ostatně označil za hlavní důvod ke vzpouře.¹²

Z celkem 6000 námořníků podílejících se na vzpouře bylo v Kotoru vyloděno na 800 podezřelých. Vyšetřování bylo ale zahájeno s 600 námořníky, z kterých bylo obžalováno pouze 392 osob. Většinu z nich opět tvořili Chorvaté, coby nejpočetnější a nejaktivnější prvek vzpoury, za nimiž následovali Češi, ale dokonce i někteří Maďaři a Němci. Zanedbatelný počet pak náležel Ukrajincům, Rumunům a Polákům. Soudní proces měl zajistit v první řadě znovunastolení kázně a potrestání odsouzenců podle zákonných norem, což je například v díle Jindřicha Veselého dost často spochybňováno.¹³ Nejznámějším se stal proces s hlavními vůdci vzpoury Antonem Grabarem, Jerko Šižgoričem, Mate Berničevićem a Františkem Raschem. K soudu bylo povoláno celkem 84 svědků, kteří však byli nakonec odvoláni, když vojenský soud uznal že situace je již dostatečně objasněna, samozřejmě v neprospěch obžalovaných. V 10.30 dopoledne dne 10. února se dokazování skončilo a proces stál před konečným rozsudkem, kterým byl trest smrti, jenž byl vykonán ráno dne 11. února 1918.¹⁴

6

¹² LÁPAČEK, Jiří, *František Rasch a vzpoura v boce Kotorské*, statutární město Přerov, 2017, str. 72.

¹³ *Prohlášení polního zbrojmistra Oscara Gusecka dne 4. února 1918.*

¹⁴ LÁPAČEK, Jiří, *František Rasch a vzpoura v boce Kotorské*, statutární město Přerov, 2017, str. 73-77.

Známý pamětník události, Don Niko Luković, byl coby rezervní kaplan pověřen biskupem Franje Učelinjim (Uccellinia), aby duševně připravil odsouzence na smrt. Alexandr Mitrović, který dobrovolně hájil obžalované, se o svém názoru o nekompetentnosti a nespravedlivém přístupu soudu zmínil i samotnému císaři Karlovi. Kromě výše zmíněných skutečností zdůrazňoval i fakt, že odsouzcům nebyla dána dostatečná možnost obhajoby a že svědkové údajně stačili uvést, že nikdo mezi odsouzenými k organizátorům vzpoury nepatřil. To již ale na výsledku nemohlo nic změnit. Na vykonání rozsudku se podílelo osm maďarských vojáků pod vedením maďarského důstojníka. Poslední slova, která jim Jerko Šižgorić údajně řekl byla, „*Vězte vojáci, že dnes nás chcete zastřelit za něco, za co jsme celý život bojovali*“. František Rasch se rozloučil slovy: „*Dnes zabijíte spravedlnost!*“¹⁵ Kotorská vzpoura neznamenal konec rakousko-uherské monarchie, ale z dlouhodobého hlediska omezila akceschopnost rakouské flotily, která se podobně jako hospodářské a vojenské zázemí dostávalo pod německý dohled. Nacionalistické bouře v posledních měsících války, navzdory mnoha představám o zachování monarchie, nedávaly mnoho možností pro udržení stávajících pořádků. Nevyhnutelné změny nebylo možné přehlížet ani ze strany dosud věrných armádních a vládních složek.¹⁶ I za této situace však pokračoval soudní proces s dalšími obžalovanými a to až do konce války. K tomu se vyjádřil i slovinský národní buditel Anton Korošec, který ve věci omilostnění vznesl dokonce dotaz na předsedu vlády. Druhého dne se rakouský ministr vojenství pokusil stanovisko vlády vysvětlit s ohledem na fakt, že odsouzcenci jsou nebezpeční zločinci a velezrádci, kterých osvobození by bylo nepřípustné pro prestiž rakousko-uherských úřadů. Ve Vídeňském dvorním archivu se zachoval dokument, na základě kterého nakonec císař Karel v říjnu 1918 omilostnil přes 300 odsouzců. Zároveň se jednalo o jeden z jeho posledních příkazů. Dne 18. října byl vydán manifest, na jehož základě byl stát přebudován na konstituční monarchii. To již neodvratně směřovalo k pádu rakousko-uherského soustátí. V posledních týdnech jeho existence hodlali představitelé vlády až do poslední chvíle obhajovat své stanovisko vítěze nad rebelií.¹⁷ Kdo však byli souzení vůdci povstání, jejichž osudy se stali součástí vzpomínkové kultury v poválečném období? ⁷

¹⁵ *Pobuna mornara u Boki Kotorskoj 1918-2018 – Izložba arhivskih dokumenata i muzejskih predmeta*, Državni arhiv Kotor i Pomorski muzej Crne Gore Kotor, Kotor 11.2.2018., str. 7-8.

¹⁶ ŠESTÁK, M., TEJCHMAN M., HAVLÍKOVÁ L., HLADKÝ L., PELIKÁN J.; *Dějiny Jihoslovanských zemí. Ze série Dějiny států*. Lidové noviny. Praha, 1998.

¹⁷ VESELÝ, J.; *Povstání v Boce Kotorské*. Naše vojsko. Praha. 1959.

1.1 Vůdcové povstání v boce Kotorské

Budoucí námořní důstojník a povstalecký velitel František Rasch, se narodil dne 9. prosince 1889 jako v pořadí čtvrté dítě a třetí syn českého manželského páru Adolfa Rasche a Marie Petříkové, kteří žili a vyrůstali spíše v německojazyčném prostředí. V Opavě absolvoval Rasch německou hospodářskou školu. Na základě zveřejněného vysvědčení je možné usoudit, že studium nemuselo být příliš úspěšné, co se mimo jiné týkalo i znalostí němčiny. Ještě téhož roku nastoupil jako plavčík do služeb císařského a královského námořnictva v Šibeniku na lodi *S. M. S. Schwarzenberg*. Roku 1908 byl poprvé povýšen do hodnosti pozorovatele (Marsgast) a v září 1912 mu byla propůjčena titulární hodnost mladšího plavčíka (Tit. Bootsmannmaat), Následujícího roku se však jako záložník vrátil do Opavy k rodině. František Rasch poté dlouhou dobu pobýval ve Vídni, což u něj mohlo mít vliv na rozšíření obzorů v politických záležitostech a revolučních tématech. Do první světové války narukoval jako člen námořnictva v Pule, zúčastnil se bojů u Ancony roku 1915 a k 1. říjnu 1916 dosáhl hodnosti bocmana (Botzmann). Dne 27. října 1917 byl poprvé vyznamenán záslužným křížem s korunou. Do konce života obdržel ještě jedno vyznamenání. Třetí mu bylo paradoxně námořnictvem uděleno až několik dní před koncem války a již dávno po jeho smrti. V čase vypuknutí vzpoury zastával funkci dělostřeleckého zástupce pobřežní baterie v obci Kumbor-Đenovići a formálně byl členem posádky lodi Erzherzog Ferdinand Max.¹⁸

O Františku Raschovi máme k dispozici několik zdrojů, což se bohužel nedá říct o jeho spolubojovníku Mate Berničevićovi. Rodák z vesnice Krug u Jesenice, v přímořské oblasti střední Dalmácie, sloužil u torpédových jednotek na palubě lodi *Gäa* jako seržant I. třídy. Poměrně málo se o životě před vypuknutím povstání ví také u dalších dvou chorvatských revolucionářů Jerka Šižgoriče, rodáka z ostrova Žirje u Šibeniku a Antuna Grabara z istrijské Poreče u Puly. Oba sloužili v císařsko-královském námořnictvu ještě před válkou, přičemž Grabar byl povoláním číšník. Společně s Šižgoričem sloužili v čase vzpoury na pancéřovém křižníku *Sankt Georg*, kde Šižgorič zastával podobně jako Berničević hodnost seržanta I. třídy. Všichni měli podobně jako Rasch značný organizační talent, který v kombinaci s Šižgoričovou revoluční aktivitou, pomáhal vyvolat nadšení u posádek lodí v Kotorském zálivu.^{19 8}

¹⁸ LAPÁČEK, Jiří.; *František Rasch a vzpoura v Boce Kotorské*. Statutární město Přerov. 2017.

¹⁹ MATULIĆ, Ugo: *"Mate Brničević u pobuni mornara u Boki Kotorskoj: Početak sloma Austro-Ugarske Monarhije"*, Omiš, 2002.

2. Vzpouora v historické tradici československého státu

Díky dostupným písemným pramenům a hmotným památkám vytvořeným v rámci vzpomínkové kultury spojené s jeho osobností, je dnes František Rasch klíčovou součástí připomínání kotorského povstání v českém prostoru. Význam vzpoury pro český národ do značné míry splynul právě s jeho osobou. Ještě za války se kolem něho vytvořila řada tendenčních legend a dodnes je problematické určit, jaký postoj k celé události mohl sám zastávat. Pro nás je však potřebné sledovat, jaké místo si Rasch a povstání v naší společnosti získaly, jakým způsobem se na ně vzpomínalo a jaké politické interpretace byly v průběhu různých etap vývoje českého, resp. československého státu, až do současné doby s nimi spojované. Z dochovaných a námi sledovaných pramenů vyplývá, jaké představy o povstání měly různé politické skupiny a představitelé vlády. V meziválečném Československu, kde se mohla projevovat politická pluralita, se kotorské povstání stalo součástí programu některých politických stran, konkrétně národně demokratické a komunistické strany. Kotorské události však navzdory dochovaným článkům stranických periodik, nehrály velkou roli v československém veřejném životě. Proti známým výročím spojenými s činností zahraničního odboje za první světové války a vznikem československého státu, například 28. říjen, bitva u Bachmače, bitva u Zborova nebo další operace legionářů na straně dohodových armád, se jednalo spíše o okrajovou záležitost, o které se skoro nemluvalo. Přesto se z hlediska státní ideologie jednalo o významnou událost v oblasti domácího odboje příslušníků armády, která se zmiňovala také v kulturně-politických periodikách zmíněných politických stran.

Soupeření politických koncepcí se však po roce 1948 vytratilo. V období státního socialismu se mohla prosadit pouze jedna oficiální interpretace hodnocení události spojená s názory a představami příslušníků vládnoucí Komunistické strany Československa. V obou zmíněných obdobích se články komunistického periodika, zaměřené na kotorské události, šířily pomocí stranického deníku *Rudé právo*, jehož vydavatelé museli v meziválečném období čelit konkurenčnímu zdroji informací, teda časopisu národně-demokratické strany – *Národním listům*. Články byly v obou případech zveřejňované výhradně u příležitosti kulatého výročí vzpoury, v čem dodnes pokračují památné instituce města Přerov, které dohlíží například na údržbu památníku Františka Rasche a vydávání prací k výročí jeho narození, vzbouření kotorských námořníků nebo popravy Rasche a dalších odsouzených povstalců.

V průběhu práce jsem se seznámil s dostupnými články stranického periodika Rudé právo za meziválečné období i období státního socialismu. Pro meziválečné výročí události z let 1928 a 1938, připomínané v článcích stranického periodika, se primárně zaměřuji na zmíněný ideologický spor mezi národně-demokratickou a komunistickou stranou. U článků připomínajících výročí vzpoury z let 1958, 1968, 1978 a 1988, jsem se blíže zaměřil již více na způsoby a metody pojednávání o vzpouře a vzpomínání na tuto událost. Sledoval jsem rovněž frekvenci šíření pramenů vzpomínkové kultury a metody a možnosti organizace vzpomínkových akcí.

V obou zmíněných obdobích vycházela také beletristická díla, která populárním způsobem přibližovala povědomí o kotorských událostech veřejnosti. Takovou prací se pro meziválečné období první republiky stal i třídílný románový cyklus *Na vzbouřených vlnách*, od spisovatele Fráni Veitera z roku 1928 nebo *Kotor* od Franze Xaviera Fleischhackera pro rok 1959. Součástí výzkumu byly rovněž dobové odborné publikace *Češi a Jihoslované v minulosti: od nejstarších dob do roku 1918*, z roku 1975 od Václava Žáčka a zmíněná monografie *Povstání v Boce Kotské*, z roku 1959 od Jindřicha Veselého. Přerovské deníky *Nové Přerovsko* a *Přerovský obzor* nám za léta státního socialismu až do stého výročí události roku 2018, taktéž poskytly články, které dotvářejí vzpomínkovou kulturu rodného města Františka Rasche, coby jednoho z míst paměti a center vzpomínkové kultury.

Kromě výše zmíněných vydaných článků a děl se o formování vzpomínkové kultury v našem prostoru zasloužily taktéž výroční vzpomínkové akce, které se odehrávaly v obcích Přerov nebo Kotor. Tyto akce byly spojené také s budováním hmotné kultury, například bust a soch Františka Rasche nebo se slavnostním kladením věnců a výročními setkáními s veterány císařsko-královského námořnictva a podle možností i s účastníky samotného povstání. Důležitou součástí vzpomínkových akcí se staly vzájemné návštěvy představitelů československé a jihoslovanské vlády, které tak společně veřejně potvrzovaly své pozitivní hodnocení události. Jakým způsobem to probíhalo a jak se to s postupem času transformovalo?

2.1 Vzpomínky v prvorepublikovém období

Česká veřejnost byla o povstání v kotorském zálivu informována ještě před koncem války. Jiří Lapáček, autor odborné monografie o Františku Raschovy a kotorském povstání, popisuje pozitivní přístup slovanských národů ke vzpouře, pro účast jihoslovenské a československé delegace, na oslavách 10. výročí vypuknutí vzpoury a taktéž na odkrytí památníku námořníků ve Škaljari dne 1. listopadu 1928. V areálu zdejšího hřbitova dodnes spočívají ostatky všech popravených vzbouřenců, kromě Mate Berničeviče, kterého ostatky byli později přepraveny do jeho rodné obce v Krile Jesenice (dnes Krilo), nedaleko Omiše. Účast na výročí povstání byla v té době prezentována jako přínos národnímu obrození Čechů a Jihoslovanů, čemuž napomáhalo i klíčové postavení slovanských námořníků v rámci povstání, co do etnického původu zastoupených námořníků a původu jejich vůdců.²⁰

Rok 1928 přinesl také jedno z prvních děl, které se k fenoménu kotorského povstání vážou. *Na vzbouřených vlnách* je jedním z mála děl věnovaných kotorským povstalcům, který napsal spisovatel Fráňa Veiter, novinář, spisovatel a redaktor v Moravské Ostravě, vystupující pod pseudonymem Jiří Květenský. Jeho práce je autobiografickým románem, kde autor pojednává o události, z pohledu jejího přímého účastníka. Dílo Fráni Veitera vyšlo jako XXX. svazek Edice Geysir, nákladem Jaroslava Salivara, v Praze XVII. Bylo vydáno při příležitosti desátého výročí československé samostatnosti a zároveň desátého výročí vzpoury námořníků v boce Kotorské. Autor jej později věnoval poslanci a starostovi za město Ostrava, kulturnímu a sociálnímu pracovníkovi Janu Prokešovi. Pro toto dílo i dobu ve které autor žil, je typické použití termínu „revoluce“, což bylo autorem účelově propojováno s událostmi vzniku samostatného československého státu. Obě události měly, jeho slovy, symbolicky ohraničovat průběh roku 1918, kdy se probudily slovanské národy a nakonec dosáhly nezávislosti. Práce si klade za cíl také přiblížení skutečného života prostých námořníků za první světové války. Válka je zde hodnocená velmi přísně, coby likvidační prvek pro všechny národy bez rozdílu, jako i ničitel hodnot a osobnosti člověka. Autor odsuzuje také poměry a podmínky v armádě, které zapříčinily nespravedlivý a obtížný život námořníků. Snaží se to potvrdit na příkladech kotorského povstání.^{21 9}

²⁰ *Ustanak slovenskih mornara u Boki Kotorskoj* – Časopis Pravda, 20. 10. 1928.

²¹ VEITER, Fráňa, *Na vzbouřených válkách I.-III.*, Román z kotorské vzpoury námořníků, nakladatelství Jaroslav Salivar, Praha XVII., 1928

Autor Jiří Lapáček připomíná, že soudní proces s námořníky, vedl již krátce po potlačení rebelie k řadě interpelací v říšské poslanecké sněmovně. V odpovědi na vystoupení a požadavky mnohonárodnostních posádek kotorských plavidel, se začali prosazovat různí političtí představitelé národů monarchie, na říšské radě zastoupených. Tímto způsobem mělo povstání získat pozici události, která měla mít v meziválečném období vliv na budování různých sociálněpolitických interpretací politických stran v Československu. Různé názorové skupiny v prvorepublikovém období, se měly postavit za myšlenku povstalců, a obhajovat nebo dokonce prosazovat jejich politické a národnostní požadavky. Tímto způsobem byl události dodáván také kulturně-politický význam, přičemž tento proces připomínání vyvrcholil oslavami desátého výročí roku 1928.²² Při této příležitosti došlo v Československu k prvnímu výraznému zaměření na otázku kotorské vzpoury, kolem které se začala vytvářet vzpomínková kultura. Veřejným shromážděním si lidé událost připomenuli také v čase dvacátého jubilea roku 1938, kdy si rovněž připomenuli památku povstalců, na výroční den popravy jejich vůdců dne 11. února 1918. V té době se o tomto procesu zmiňují, v osmém ročníku deníku *Československo-jihoslovanské Revue*, poprvé také členové organizace Československo-jihoslovanské ligy. Ve svém článku se autoři primárně zaměřily na průběh a organizaci památných setkání na počest kotorských námořníků. V čase oslav výročí vzpoury sledují situaci také v Kotoru, kde se v té době, na místě pohřbení popravených námořníků, sešla velká manifestace. Československá obec bývalých námořníků, vyslala k příležitosti této vzpomínkové akce na místo také svoji vlastní delegaci v čele s A. Lechnerem, který pronesl i slavnostní projev. Ještě dříve dne 1. února pořádala Československá obec bývalých námořníků a účastníků národního odboje na Jadranu vzpomínkový večer, zahájený pěveckým sborem Sokola Praha VII.. Za zmínku stojí i vystoupení předsedy obce Tomáše Nitky, účastníka povstání a jednoho z popředních zájemců o jeho problematiku. V zahajovacím proslovu vzpomněl prezidenta Masaryka a spolu s ním také popravené slovanské námořníky na Jadranu. Pod dohledem a za přispění zemského vojenského velitele divizního generála V. Luži, se další podobná akce konala pod dohledem předsedy obce Ing. Garguláka, v Zemském domě v Brně, dne 6. února 1938.^{23 10}

²² LAPÁČEK, Jiří, *František Rasch a vzpoura v Boce Kotorské*, Vydalo statutární město Přerov, 2017.

²³ Československo-jihoslovanská revue, Ročník VIII., Leden-Prosinec 1938., vydala Čsl.-jihosl. liga v Praze a Svaz Jihoslovansko-československých lig v Bělehradě, hlavní redaktor BERINGER Antonín, jihoslovanské lit. novinky: Dr. BERKOPEC Oton, a spol..

Výročí vzpoury bylo oslavováno nejenom tímto veteránským spolkem, ale také komunistickými stranami Československa a Jugoslávie. Ivan Bojović v periodiku *Istorijski zapisi* zdůrazňuje, že se představitelé českých a jihoslovanských komunistických stran, nacházeli údajně i na palubách vzbouřeneckých plavidel a pomáhali vzpouru organizovat. Nezapomínal vyzvednout spolupráci jugoslávských a československých komunistů při vzpomínkových akcích, kdy se na akademiích při příležitosti oslav vzpoury, sestavovali referáty a v archivu Kominterny byl jeden referát z oslavy 17. výročí roku 1935 dokonce i nalezen.²⁴ Činnost zmíněné obce bývalých námořníků se tradičně orientovala na památné schůze a sjezdy kulturně-politických spolků Čechoslováků a Jihoslovánů, napříč oběma zeměmi. Oproti roku 1938, se nám však z měsíčníku ligy z roku 1928, jakékoliv informace o kotorské vzpouře a památných akcích vytrácejí.²⁵ Následující články z let 1930 až 1931 se informacím o vzpouře také spíše vyhýbaly a koncentrovaly se na zkušenosti Jihoslovánů s italskou vládou. Na jejich vojenskou přítomnost na jadranském pobřeží a na československo-jihoslovanskou spolupráci, na poli malodohodového spojení.²⁶ Oficiální československá delegace však do Kotoru zavítala už roku 1928 a jako by mimochodem navštívila i hroby popravených námořníků, kam na jejich památku slavnostně položili věnec. Senátor Gustav Habrman promluvil o významu odboje slovanských námořníků a účastníci pietního aktu, při kterém byla Jugoslávie reprezentována zástupci úřadů a vojska pozemního a námořního, se společně poklonili památce padlých námořníků. Jiří Lapáček takto na příkladu účasti nejvyšších představitelů země, zdůraznil dobový zájem o povstání.²⁶ Do Raschova rodného Přerova však pronikalo povědomí o jeho podílu na vzpouře jen velmi pomalu. Teprve novinový článek v deníku *Obzor* z února 1926, nás informuje o převezení jeho ostatků do Prahy a to na podnět jihoslovanské obce sokolské v Kotoru a české kolonie v Dubrovníku.²⁷

11

²⁴ BOJOVIĆ, Ivan, *Jedno sjećanje na ustanak mornara u Boki Kotorskoj*, *Istorijski zapisi*, 1968, 143-150 str.

²⁵ Liga československo-jihoslovanská, *Měsíčník československo-jihoslovanské ligy*, Ročník VIII., Číslo 1-2., v Praze 31. května 1928., str. 1-7.

²⁶ Československo-Jihoslovanská Revue, Ročník 1., Číslo 1., Září 1930., Redigují: Dr. UHLÍŘ Antonín – Praha, MILOŠEVIĆ Momčilo – Bělehrad, Vyd. čsl.-jihosl. liga v Praze a Svaz Jihoslovansko-československých lig v Bělehradě, září 1930 - říjen 1931.

²⁷ LAPÁČEK, Jiří, *František Rasch a vzpoura v Boce Kotorské*, Vydalo statutární město Přerov, 2017.

Československo-jihoslovanská liga a komunistická strana se k tématice vzpoury vraceli nejčastěji. Nebyly však jedinými politickými uskupeními, které měly pozitivní přístup vůči kotorskému povstání. Součástí vzpomínkové kultury byl také deník národně-demokratické strany, ve kterém je však celá událost prezentována spíše jako hnutí odbojného ducha českého námořnictva, vyzvedající obětavost a statečnost českých námořníků. Bez ohledu na výsledek povstání mluvili o morálním vítězství českého národa.²⁸ Zapojení Rasche tímto způsobem nebyvalou měrou pozvedlo u představitelů národně-demokratické strany vlasteneckého ducha povstání, které z jejich pohledu přispělo ke kolektivní snaze českého národa o vysvobození. Námořníci byli ve vlasteneckém duchu prezentováni jako národní hrdinové a zdroj inspirace pro budoucí generace.²⁹ V deníku Národní listy se však zdůrazňují totožné zájmy pro národnostní boj nejenom u Čechů, ale také u zastoupených Jihoslovanů, Poláků, Rumunů nebo Italů. Němečtí a maďarští námořníci, kteří se k povstání připojili, jsou však osočováni z nepochopení pravého úmyslu hnutí, kvůli čemu se nakonec od plánu na přeběhnutí k dohodě a od celé akce distancovali. To autoři označují za klíčový moment, který způsobil zpomalení celé akce, která tak uvázla na mrtvém bodě. Tímto způsobem strana prezentovala svůj tradičně negativní pohled na představitele německého a maďarského národa. Článek také přibližuje dobové dílo francouzského důstojníka Thomassiho, „*La guerre navale dans l'Adria*.“ Autor zde popisuje událost jako významný čin, během kterého bylo vítězství dohody na dosah ruky. Představitelé západních mocností však zároveň kritizuje za nečinnost během této rebelie. Autor Jaroslav Urban nás dále informuje o údajném zlehčování významu události ze strany odpůrců protirakouského a protimaďarského odboje. Zdůrazňuje zásluhy námořnické obce při psychické i materiální podpoře povstání, boji za národní myšlenku, a to i proti bolševismu, se kterým neměli vůdci povstání údajně vůbec nic společného. V tomto směru upozorňuje dílo na údajnou knihovnu na palubě křižníku Sankt Georg, kde byli k dispozici mnohá inspirativní díla zakázaná cenzurou. Podobná svědectví o kotorském povstání však již žádná další dobová periodika dalších politických stran (*Právo lidu*, *Svobodné slovo*, *Venkov* atd.) již nedokládají.²⁹

12

²⁸ Národní listy, 1. února 1938, Číslo 31. – Jaroslav Urban

²⁹ Národní listy – Večerník - Národ, Národně-demokratická strana, v Praze, úterý 31. ledna 1928.

2.2 Připomínání kotorské vzpoury v období státního socialismu

Období socialistického zřízení přinesl určité změny nejenom v politickém systému Československé republiky, ale také ve vnímání přínosu kotorského povstání. V průběhu druhé světové války se kotorské události ocitly stranou pozornosti a opětovný výzkum mohl být zahájen až po roce 1945. Roku 1948, po únorovém převratu, začal být realizovaný program meziválečné komunistické strany. Za její absolutní vlády byl veškerý politický dialog vyloučen a s tím i možnost vystupovat s jinými představami o kotorském povstání, než jaké prosazovali vládní představitelé. Ti v duchu meziválečných postojů komunistické strany posuzovali vzpouru jako třídně zaměřený revoluční proces, coby svědectví rostoucí revoluční myšlenky mezi národy monarchie. Myšlenka o povstání, coby sociálně-revoluční akci, tak byla nadsazena národně-revoluční interpretací. Stejně tak se ozvaly hlasy pokládající povstání za důkaz o vzrůstání moci komunistických a dalších levicově orientovaných skupin v monarchii. Tento přístup k událostem z roku 1918 se příliš nezměnil ani roku 1968, kdy došlo k pokusu o reformu stávajícího politického systému. Tehdy bylo také možné si celostátně opětovně připomínat, v té době upozaděná, výročí formování a vzniku samostatného Československa (teda 14 a 28. říjen). Tyto oslavy byly s výjimkou let 1968, 1988 a 1989 vládnoucí stranou soustavně upozaděvány a přednost získaly oslavy spjaté s připomínkou VŘSR a Vítězným únorem. Součástí této kultury a propagace sociálně-revolučních tradic, byly také pravidelné připomínky výročí kotorského povstání, kterému byl připisován podobný politický podtext. Sociálně-revoluční motivace nad národně-revolučními principy podporovaly také dobové beletrie. Ačkoliv bylo období mezi lety 1948 až 1988 nejpłodnější co se týče rozsahu zpracovaných článků, uspořádaných kulturních akcí a projektů ke dni výročí, z dobových beletrií českého původu jsou dostupné pouze práce Jindřicha Veselého a Franze Xaviera Fleischhackera. Z obou prací vyplývá údajná historická přináležitost vzpoury k myšlence „Velkého října“, který měl být cílem představitelů povstání. František Rasch byl propagován jako bojovník za věc socialistické revoluce a stal se oblíbeným námětem umění v duchu socialistického realismu. V historicko-kulturních denících jeho rodného města Přerov (Přerovský Obzor, Nové Přerovsko a Přerovské vzpomínání), se vydávaly pravidelně články oslavující Rasche jako „hrdinu revolučního hnutí.“ Ve městě byl vybudován památník ke cti přerovského rodáka a Přerov se stal místem pravidelných výročních hromadných setkání na počest popravených námořníků. Tento proces budování vzpomínkové kultury se s větší nebo menší intenzitou na regionální přerovské či celonárodní úrovni soustavně vyvíjel až do roku 1988, kdy při příležitosti 70. výročí získáváme poslední zmínku o oslavné připomínce povstání.

2.2.1 1948-1968

Pro období do roku 1968 se klíčovým pramenem vzpomínkové kultury stala zmíněná práce Jindřicha Veselého a články deníku Rudé právo. Jindřich Veselý vystupoval jako významný československý komunistický diplomat, historik a politik, který byl také jednou z klíčových osobností únorového převratu a následného státního aparátu prezidenta Klementa Gottwalda. Jeho kniha představuje do značné míry ideologicky zaměřené dílo, vyzvedající revolučního ducha námořníků pod vlivem ruských sovětů. Zmíněné vlivy měly podle jeho názoru vést až ke konečnému zhroucení monarchie a k vytvoření nových států, kde klíčovou pozici měli získat právě komunisté. Na těchto postojích budoval svoji práci, pro kterou se stal jedním z popředních autorů zabývajících se kotorskou problematikou. Ve svém díle se také obracel na pracovníka Ústředního sekretariátu Komunistické strany Československa Bruna Freie, který zdůrazňoval odpor některých politických představitelů a příslušníků armády a námořnictva proti dříve protěžované klíčové úloze československé zahraniční emigrace a legií z meziválečného období.³⁰ Výraznou platformou pro hodnocení a připomínku válečných akcí na Jadranu byl v první polovině období budování socialismu v Československu tradičně deník Rudé právo. V článku za rok 1958 je veřejnost informována o konání velkých oslav 40. výročí vzpoury, coby příkladu „*na hrdinské činy bohaté a dramatické historie pokrokových a revolučních sil na Jadranu.*“ Vzpoura zde vystupuje jako jeden z nejvýraznějších vzorů revolučního nadšení, který má i čtyřicet let po potlačení vzpoury stmelovat národy za společným cílem. Oslavy se překrývaly rovněž s připomínkou říjnových událostí roku 1917 v Rusku, které se s kotorskou vzpourou spojovaly.³¹ Z toho jasně vyplývá, že události se v průběhu padesátých let minulého století přikládal značný význam, coby údajný příklad revolučního nadšení spojeného s myšlenkami říjnové revoluce.

13

³⁰ VESELÝ, Jindřich, *Povstání v Boce Kotorské*, Historická kronika, Naše vojsko, Praha, 1958.

³¹ Rudé právo, roč. 1958, měs. 2, 1. února, str. 2, Digitální archiv časopisů, Ústav pro českou literaturu AVČR, v. v. i..

Autoři článku nezapomínají na tradiční kritiku poměrů v císařsko-královském námořnictvu, přičemž zdůrazňují jeho celkovou pasivitu a neefektivnost. Vyzvedají nespravedlnost důstojníků vůči mužstvu a žalostné podmínky vojenské služby. Pod vlivem mírových požadavků revolučních sovětů v Rusku mělo mužstvo nakonec dospět k rozhodnutí, že nezadržitelný revoluční proces musí uspíšit vlastním přičiněním. Vzpomínky Toma Nitky, Kříže a dalších účastníků jsou zde rovněž vzpomenuté. Vyzvedají hrdinství přerovského rodáka Františka Rasche a jeho činy během povstání, například při výstupu před vojenským soudem a popravní četou. Přes velkou psychologickou hodnotu se však obsažená fakta musí slovy autorů podrobit dalšímu bádání.³² Informace z deníku Rudé právo však posloužily k obohacení a připomenutí díla Jindřicha Veselého, který jej sepisuje ve stejném období a drží se stejných myšlenek prodchnutých respektem k socialismu a revoluci ruských bolševiků. Ačkoliv práce Jindřicha Veselého obsahuje množství základních informací k vojenské situaci na Balkáně za první světové války, jeho interpretace povstání je značně tendenčně zaměřená v prokomunistickém duchu. Jednou z podstatných myšlenek jeho dobové interpretace byla údajná snaha povstalců o navázání spojení s představiteli sovětského Ruska. Doklady o tomto přístupu a myšlenkách účastníků povstání však chybí.³³

Číslo deníku Rudé právo za rok 1958 spolu s Veselého dílem dokládají zájem vládních představitelů i veřejnosti o kotorské povstání. V atmosféře budování socialistického režimu hodlali spisovatelé jako Jindřich Veselý nalézt v podobných událostech doklad pravdivosti komunistických myšlenek. Jindřich Veselý, coby ředitel Ústavu dějin KSČ, hrál podstatnou roli při budování kotorského mýtu a zůstal za všech okolností budovatelským spisovatelem, který nemínil připustit jakékoliv pochybnosti o sociálně revolučním charakteru vzpoury a o pozitivní roli říjnové revoluce na její průběh a program. Tyto názory zůstaly po další období relativně méně radikálních poměrů v zásadě z ideologických důvodů nezměněné. K dispozici nejsou ani žádné dokumenty a zdroje, které by na tomto poli dokládaly spolupráci mezi československou a jugoslávskou stranickou reprezentací, co bylo nejspíše ovlivněno obnoveným nepřátelstvím mezi oběma zeměmi roku 1958.

14

³² Rudé právo, roč. 1958, měs. 2, 1. února, str. 2, Digitální archiv časopisů, Ústav pro českou literaturu AVČR, v. v. i..

³³ VESELÝ, Jindřich, *Povstání v Boce Kotorské*, Historická kronika, Naše vojsko, Praha, 1958.

2.2.2 1968-1989

Podobné myšlenky jako v roce 1958 můžeme vidět také v líčení autorů z roku 1968. V únorovém čísle deníku Rudé právo je vzpoura popisována primárně jako rozhodující zásah proti rakousko-uherské monarchii, který zorganizovali doposud spolehliví vojáci. Opětovně se zdůrazňují snahy prostých lidí skončit se společenskými přežitky, které monarchie zosobňovala.³⁴ V souvislosti s tím nám veterán válečného námořnictva Franz Xavier Fleischhacker ve svých vzpomínkách v díle *Kotor, očima prostého námořníka a pamětníka*, přibližuje své truchlivé vzpomínky. Vyzývá současnou generaci, aby na cíle, které si vedení povstání stanovilo, nikdy nezapomněla a nadále o ně usilovala. Kniha byla předkládána československé veřejnosti při příležitosti 40. výročí VŘSR na počest mnoha autorových krajanů a bývalých spolubojovníků, kteří se akce účastnili.³⁵ K tradičnímu pohledu na událost, coby nespokojenosti námořníků se situací rodin v zázemí a s vojenskou službou, posilované šířícím se vlivem říjnové revoluce, se vrací i dopisovatel Rudého práva v Jugoslávii Jan Hrobař v novém čísle za rok 1978. Opakovaně vyzvedá demokratické návrhy Ruska za mír bez anexí a kontribucí, pro jejichž naplnění se vojenské posádky údajně vzbouřily. Autor taktéž srovnává vzpouru křižníku Sankt Georg s ruskou Aurorou. Povstalci jsou oslavováni jako první námořníci, kteří se hromadně postavili za heslo „Velkého října.“ V očích veřejnosti se tak měli stát součástí historie dělnických hnutí a revolučních tradic založených na spolupráci a přátelství mezi národy Československa a Jugoslávie.³⁶ Po stopách Františka Rasche se vydali i přerovští Češi, kteří navštívili kotorská památná místa a zúčastnili se oslav šedesátého výročí vzpoury a vzniku Jugoslávského válečného námořnictva roku 1978. Masová účast, včetně členů národní skupštiny, dotvořila slavnostní charakter celé akce. Přerované byli také za hromového zpěvu, na oslavu svého krajana, svědky památného výstupu vojáků s pochodněmi na hradby pevnosti Sv. Ivana pod Lovćenem.³⁷

³⁴ Rudé právo, roč. 1968, měs. 2, 1. února, 3 strana, Digitální archiv časopisů, Ústav pro českou literaturu AVČR, v. v. i..

³⁵ FLEISCHHACKER, F. X., *Kotor*, Praha, 1959, SNPL., originální název Cattaro, vydavatelství Globus Werlag, Vídeň 1957, překlad E. R. Feigl.

³⁶ Rudé právo, orgán Československé sociálně-demokratické strany dělnické, 1.2.1978.

³⁷ HLOBILOVÁ-MRKVIČKOVÁ Marie, *Kultura Přerova*, Číslo 9, Ročník XXII, Září 1979.

Město Přerov uspořádalo oslavy výročí i v první únorový den „netradičního“ roku 1983, kdy si obyvatelé připomínali 65. výročí vzpoury. Veřejně se opětovně vzpomínala bída, hlad a hrůzná fakta o průběhu války, coby hlavní důvody řady stávek, demonstrací a vzpour námořníků a vojáků, kteří povstali ve jménu míru a byli ve svých nadějích nakonec zklamáni. Jejich vystoupení mělo být přímým odrazem událostí ruské revoluce, na jejíchž principech se snažili postavit i své hnutí.³⁸ Deník *Kultura Přerova*, který obsahuje tato fakta, rozvíjel nadále myšlenku, že se jednalo o největší, a nejvýznamnější ze všech vojenských vzpour a revolučních akcí, které vznikly pod vlivem Velkého října. Středem pozornosti pak zůstávají nadále nesnesitelné podmínky rakouského vojenského drilu, které slovy autora Gustava Voždy příkladně odrážely nespravedlivé poměry panující v armádě a to jak v národnostní, tak třídní oblasti. Důstojníci velící v kotorském zálivu byli totiž většinou šlechtici německého původu, kteří považovali prosté námořníky, složené z příslušníků sedmi zastoupených národů monarchie, za opovrženímhodný a nebezpečný živel. Tvrdé tresty a pokuty s tím spojené spolu s nedostatečným vybavením, zásobováním a stavem vojenské stravy v kontrastu k přepychovým podmínkám vyššího důstojnictva byly posuzovány jako klíčové faktory vedoucí ke vzpouře. Taktéž se zde připomíná předcházející povstání v hlavním válečném přístavu monarchie v Pule a pozdravný telegram Františka Rasche, který měl být zaslaný do Ruska samotnému vůdci revoluce Vladimíru Iljiči Leninovi. „*Změnit se musí celý systém jako v Rusku. Bojoval jsem za myšlenku míru a budu za ni bojovat i když musím zemřít. Jinak bych jednat nemohl a nechtěl.*“ Tato slova Přerovana Františka Rasche před viceadmirálem Alexandrem Hansou jsou završením celé Voždovy práce, která se zaměřuje primárně na původ, mládí a dospívání přerovského rodáka.³⁹ Městské periodikum *Nové Přerovsko* taktéž pojímá akci jako vzpouru proti hladu a bezpráví spojené právě s myšlenkami a s osobností Lenina, který zde vystupuje jako velký vzor a příklad pro vzbouřence. Ke cti jejich památky místní obyvatelé dlouhodobě udržovali památník pod širým nebem, nadále ve velmi dobrém stavu, a pečlivě udržovaný je i památník padlých námořníků v Kotoru na hřbitově ve Škaljari.^{40 15}

³⁸ DĚRDA, *Kultura Přerova*, Číslo 2, Ročník XXVI, Únor 1983, str. 22-23.

³⁹ PhDr. VOŽDA Gustav, *Kultura Přerova*, Číslo 1, Leden 1988, Ročník XXXI, str. 21-22.

⁴⁰ KOBUSOL, J., *Nové Přerovsko*, Ročník 19, č. 32, str. 3 (24.09.1976).

2.3 Česká vzpomínková kultura v dnešní době

Navzdory politickým změnám po roce 1989 se vzpomínková tradice na Františka Rasche udržuje dodnes. Obyvatelé Přerova si rádi připomínají jubileum kotorské vzpoury prostřednictvím výstav, koncertů, knižních vydání i novinových článků. V Mervartově sále přerovského zámku bylo na sté výročí popravy Františka Rasche slavnostně uvedeno dílo Jiřího Lapáčka spojené s otevřením výstavy.⁴¹ Jiří Lapáček nás ve 24. ročníku periodika *Nové Přerovsko* seznamuje s námořními zkušenostmi českých rodáků, jako i s národnostní situací v důstojnickém sboru bokelské flotily.⁴² Ve 24. ročníku *Nového Přerovska* z dubna 2018, nás Lapáček dále seznamuje s postojem veřejnosti i oficiálních míst vůči Raschovy. Zdůrazňuje, že v meziválečném Československu byla účast českých námořníků ve vzpouře přirovnávána k legiím a o vzpouře se mluvilo především jako o námořnickém Zborovu, přičemž Rasch byl zařazený k obětem války a rakousko-uherských úřadů. Po roce 1948 byl označován spíše za revolucionáře bolševického stříhu. Chvíli po roce 1989 se na Rasche dočasně zapomenulo, ale přerovská společnost se k uctívání jeho památky postupně vracela a pomník, který mu byl zbudován roku 1958 se stal tradičním místem slavnostního připomínání si Mezinárodního dne veteránů a dalších veřejných akcí.⁴³ Původ projektu pomníku z roku 1958 souvisí se soutěží o vybudování památníku pro kotorského povstalece, kterou vyhlásil referent Dr. Janouch ze Státní památkové správy Praha, přičemž do projektu byli zapojeni akademičtí sochaři Josef Baják a Vladimír Navrátil. V rámci projektu vzniklo několik soutěžních návrhů, při kterém sochař Josef Baják spolupracoval také s bývalými válečnými námořníky Karlem Přikrylem, Tomem Nitkou nebo René Grégrem. Do dnešních dnů se na přerovském Náměstí Františka Rasche nachází vítězná busta od Vladimíra Navrátila. Tradiční pietní akty se zde konají dodnes a roku 2017, zároveň s vydáním Lapáčkova díla, došlo k rekonstrukci celého areálu.⁴⁴

16

⁴¹ LAPÁČEK Jiří, *Přerovské listy*, číslo 1/2018, ročník XVII., str. 6..

⁴² LAPÁČEK, Jiří, *Nové Přerovsko*, Ročník XXIV, č. 12 (23.03.2018), str. 26..

⁴³ LAPÁČEK, Jiří, *Nové Přerovsko*, Ročník XXIV, č. 16 (20.04.2018), str. 26..

⁴⁴ LAPÁČEK, J.; *František Rasch a vzpoura v Boce Kotské*. Statutární město Přerov. 2017.

K Raschovu pomníku se vrací roku 1994 také spisovatel a historik Ing. René Grégr, který se zaměřuje na historii a vývoj válečných lodí dvacátého století, např. v díle *Vládcové oceánů: válečné lodě 20. století* (1968), nebo *Zánik křižníku Zenta* (2016). Roku 1994 nám dal k dispozici také článek ve 49. čísle přerovského periodika *Nové Přerovsko*. Autor zde vzpomíná na svoje zážitky během návštěvy Kotoru při příležitosti vzpomínkové akce k výročí popravy kotorských vzbouřenců dne 11. února 1918. Autor tehdy přednesl před jihoslovanským publikem přednášku o úloze Františka Rasche na povstání vojáků a námořníků rakousko-uherské armády. Zároveň doprovázel československého vyslance v Jugoslávii k rakvi Františka Rasche, kde došlo k slavnostnímu aktu kladení věnců. Pár dní na to se autor taktéž zastavil v přerovském parčíku u Raschova pomníku, který byl během období socialismu cílem mnohých slavnostních shromáždění. Svůj příspěvek autor obohatil stručnou Raschovou biografií a historií kotorského povstání, kde nezapomíná zdůraznit jeho obětavý výstup za své údajně sociálně-demokratické ideály. Grégr však zároveň, proti starším pracím, vyvrací mýtus o spojitosti Rasche a celého povstání se říjnovou revolucí, o které z jeho pohledu nemohli prostí námořníci vědět a že operace řízená nebo organizovaná Raschem byla podnícena čistě životními potřebami jeho účastníků. Zároveň nás upozorňuje na nutnost udržovat Raschův památník v Kotoru nadále v dobrém stavu. Zdůrazňuje také nutnost nadále nezaujatě vzpomínat na přerovského rodáka, který byl ochoten položit život za své ideály. Na závěr by bylo potřebné podotknout, že autor navštívil Jugoslávii v průběhu devadesátých let, kdy zde ještě přetrvával socialistický režim, který nadále posiloval tradici spojitosti vzpoury se říjnovou revolucí v Rusku. Také sleduje postoj současných Přerovanů, kteří se alespoň v čase 90. výročí vzpoury a popravy Františka Rasche taktéž rádi vraceli k této alternativě. V budování vzpomínkové kultury a ve slavnostních připomínkách Raschova vystoupení na Jadranu pokračují pro pompéznost a velkolepost tradičních oslav, které se uplatňovaly za minulého režimu.⁴⁵ Ke stému výročí narození Františka Rasche vydal deník *Nové Přerovsko* i článek, kde je stručně popsán vývoj města Přerov, včetně doby kdy v něm Rasch pobýval. Vyplývá z něj jasně patrné pozitivní obrácení se přerovského obyvatelstva ke cti Raschovy památky v polistopadovém období. Autor vzpomíná jak na Raschův život, tak na jeho vztah k Přerovu a Kotoru.⁴⁶

17

⁴⁵ GRÉGR, René, *Přerov zanevřel na svého rodáka Františka Rasche?* - Otázky okolo přerovského rodáka Františka Rasche, *Nové Přerovsko* 49/1994.

⁴⁶ *Nové Přerovsko*, Ročník 32, č. 49 (08.12.1989), str. 5.

Historik Jindřich Marek, který se nám již představil se svými publikacemi z historie českých námořníků na Jadranu, se při příležitosti stého výročí povstání na stránkách Českého rozhlasu a v Rádiu Praha taktéž vyjádřil na adresu kotorských námořníků, přičemž se zmínil o známých povstaleckých námořnících Raschovi a Rudolfovi Kreibichovi. Samotnou vzpouru však vnímá spíše jenom jako malou odbočku v dějinách první světové války na Jadranu. V souvislosti se vzpourou vyzvedá jednoznačně její český element, coby organizační a vedoucí článek celého hnutí.⁴⁷ Jaký byl ale přístup obyvatel Jugoslávie a současné Černé Hory vůči Františku Raschovi a jeho chorvatským spolubojovníkům? Co Kotor v důsledku vzpoury představoval nebo představuje ve vzpomínkové kultuře samotných Kotoranů a současných obyvatel Černé Hory? A jaké dobové interpretace se v souvislosti s kotorským vystoupením v průběhu jugoslávských dějin prosazovaly nebo prosazovat mohly?

18

⁴⁷ MAREK, Jindřich, Český rozhlas, *Šikulové, švejkové, rebelové a vlastenci – čeští námořníci v rakousko-uherském loďstvu*, 7. leden 2017, zveřejnila Martina Bílá.

3. Komemorace a interpretace kotorské vzpoury v jihoslovanském prostředí

Pro jihoslovanské národy představovalo kotorské povstání mnohem bližší událost než pro obyvatele Československa. Fakt, že se na akci podílely primárně Chorvaté, pomohl rozvinout bohatou vzpomínkovou kulturu spojenou s oslavným připomínáním události. V důsledku připojení oblasti Kotorského zálivu k Černé Hoře v rámci jednotného Království Srbů, Chorvatů a Slovinců se mohli černohorské památkové instituce a obyvatelé Černé Hory v následujících obdobích soustavně podílet na budování vzpomínkové kultury. Důležitou úlohu v rámci procesu formování vzpomínkové kultury spojené s kotorským povstáním měli ve sledovaných obdobích vývoje jugoslávského státu představitelé komunistické strany.

Meziválečná Jugoslávie byla značně politicky i etnicky heterogenním státem, kde existovalo více než čtyřicet různých politických stran a skupin, často zastupující národnostní menšiny bez rovnoprávného postavení s oficiálními vládnoucími národy Srbů, Chorvatů a Slovinců. Vnitropolitická nestabilita se projevovala častým střídáním vlád a protestními akcemi veřejnosti. V rozporu s Československem se tak v meziválečné Jugoslávii nemohly například veřejně uplatňovat myšlenky a interpretace prosazované Komunistickou stranou Jugoslávie. Od roku 1920 kdy na základě „Obznany“ - prohlášení jugoslávské vlády ze dne 30. prosince 1920 - byla značně omezená činnost komunistické strany, se její příslušníci postupně ocitali v ilegalitě. Později došlo k vydání nové ústavy za rok 1921, která zakazovala činnost komunistické strany v rámci proklamovaného zájmu o ochranu státu, který komunistické myšlenky údajně ohrožovaly. Vnitropolitická krize na konci dvacátých let později umožnila roku 1929 nástup „královské diktatury“ krále Alexandra Karadjordjeviće, během které byli komunisté dále pronásledováni. Na jejím politickém sporu s bělehradskou vládou se podepsal také spor o přístup ke kotorské otázce, kde se na straně komunistů prosazovala sociálně-revoluční představa o povaze povstání podobným způsobem jako v československém státě. V průběhu druhé světové války si doposud upozadovaná komunistická strana dokázala vydobýt vedoucí postavení v poválečné Jugoslávii. V období státního socialismu se tak mohly naplno projevit jejich myšlenky a politické koncepce včetně jejich interpretace událostí, jakou byla i kotorská vzpoura. S rozpadem Jugoslávie postupně zájem o tuto oblast výzkumu opadl a v průběhu 21. století se koncentruje téměř výhradně na oblast Černé Hory, kde je událost doposud stále celostátně přijímána.

Ačkoliv se v politicky a etnicky heterogenním prostředí meziválečné Jugoslávie uplatnily také jiné politické strany a skupiny, rozsah a zaměření mé práce a možnosti jaké jsem během jejího formování měl, nedovoluje rozšířit obzor také na jihoslovanská periodika a další potenciální zdroje vzpomínkové kultury u dalších politických stran (například Národní radikální strany – Narodna radikalna stranka, Demokratické strany – Demokratička stranka, Chorvatské selské strany – Hrvatska seljačka stranka, atd.). Sledování vývoje vzpomínkové kultury o kotorském povstání z období meziválečné Jugoslávie se proto opírá primárně o novinové články časopisu *Vreme* a *Pravda* pro sledování výročí vzpoury v letech 1926 a 1928. Z roku 1922 jsem získal taktéž příspěvek ze splitského deníku *Nova Doba*.

Pro období státního socialismu jsem již měl k dispozici rozsáhlejší okruh pramenů. Použil jsem primárně vybrané články časopisu *Vjesnik*, politického deníku vydávaného v Záhřebu mezi lety 1940 až 2012. Pro náš výzkum jsem měl možnost využít čísla vydaná v letech 1958, 1978 a 1988, kterých články se zaměřují na kulatá výročí povstání. Za tímto účelem jsem uplatnil z let 1958, 1968 a 1988 také články deníku *Borba*, vydávaného v Záhřebu a Bělehradu od roku 1922. Po roce 1954 byl časopis zpravodajem Socialistického svazu pracujících Jugoslávie (Socialistički savez radnog naroda Jugoslavije – SSRNJ). Reformou z roku 1964 byl následně převeden z centralizované správy na samosprávu podobně jako výše zmíněný deník *Vjesnik* a další, které se měly stát součástí mého výzkumu (*Pobjeda, Slobodna Dalmacija a Oslobođenje*). Pro informace staršího data jsem do mé práce zahrnul taktéž články deníku *Istorijski zapisi* (Historické zápisky), nejstaršího vědeckého časopisu v Černé Hoře vydávaném od roku 1948 Historickým institutem Černé Hory. Vybrané články jsem použil pro jejich rozsáhlý tematický záběr a výpovědní hodnotu. Primárně se zaměřují na historické aspekty z černohorského prostředí a další historické události spojené s balkánským prostorem. O kotorské události se však zmiňuje také periodikum zaměřené na realie jihoslovanské námořní válečné historie – *Listova Jugoslavske ratne mornarice* (Listy jugoslávského válečného námořnictva). Z oblasti dobových historických monografií se oblasti válečných událostí na Jadranu, průběhu kotorské vzpoury, a jihoslovanské námořní historii věnují také práce historiků, různých vědeckých pracovníků i pamětníků události. V práci jsem použil díla Nika Martinoviće, Grgy Novaka, Andjelka Kalpiće, Ferda Čulinoviće a Dinka Foretiće. Současnou černohorskou historiografii reprezentuje především Maksim Zloković z Námořního muzea v Kotoru. Populární díla z jihoslovanského prostředí pocházejí z pera popředních oblastních zájemců o kotorskou problematiku - Dona Nika Lukoviće a Bernarda Stulliho.

3.1 Komemorace a interpretace vzpoury v meziválečném období

Podobně jako v případě Československa i nový státní útvar Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, později Království Jugoslávie, byl postaven na ideji nedělitelného národa, který měl na základě jazykové příbuznosti svých tří plemen – Srbů, Chorvatů a Slovinců - při budování nového státu setřit výrazné rozdíly mezi mnohačetnými etniky v monarchii. To se však nikdy celkem nemohlo prosadit a odrazilo se to i na podobě jugoslávské politické scény. Navzdory proklamované jednotě a centralistickým tendencím bělehradské vlády vystupovalo v meziválečném období v zemi více než 40 politických stran a skupin. Rozděloval je nejenom přístup k jednotné jihoslovanské myšlence, ale především jazyková, konfesijní, regionální a kulturní rozrůzněnost. Nejdůležitějšími vládními stranami byla Radikální strana, která navzdory původně demokratickému programu praktikovala hegemonistickou a autoritářskou vládní politiku. Podle toho se vyvíjela i ideologická podoba a prezentace jugoslávské vlády. Stále více konzervativní a autoritářský charakter radikálů je nakonec dovedlo ke sporu s představiteli slovinských liberálů i demokratické strany. Představitelé těchto politických stran si do určité míry zachovali svůj pozitivní přístup ke státu prosazované myšlence jednoho jugoslávského národa. V zemi však působily i strany Chorvatů, Černohorců, Bosenských muslimů a Makedonců, které stály většinou v opozici vůči vládnímu programu.⁴⁸

Tuto různorodost jugoslávské politické a národnostní scény, odrážel i přístup různých politických a společenských skupin k válečným událostem, které měly význam i pro státotvornou myšlenku Jugoslávie. Podobně je to i s kotorským povstáním, o kterém, jak popisuje článek deníku *Nova Doba* z roku 1922, měla širší jihoslovanská společnost celkově jen velmi málo poznatků. V důsledku válečné cenzury nebyla veřejnost o tom, co se událo v zálivu boka Kotorská, až do konce války téměř vůbec informována. Vojenský režim rakousko-uherské monarchie navíc výrazně omezil cestování mezi Dalmácií a zbytkem země. První oficiální zprávu o vypuknutí povstání z 1. února 1918 a o vystoupení námořníků na palubě křižníku *Monarch* mnozí zprvu považovali za neškodnou krátkodobou demonstraci za mír, které byly do té doby, a to až po zbytek války, poměrně běžnou záležitostí.⁴⁹

19

⁴⁸ ŠESTÁK, M., TEJCHMAN M., HAVLÍKOVÁ L., HLADKÝ L., PELIKÁN J.; *Dějiny Jihoslovanských zemí*. Ze série Dějiny států. Lidové noviny. Praha, 1998.

⁴⁹ B.M.Š.: *Pobuna mornara u Boki Kotorskoj*, „Nova doba“, br. 274, 30. novembra 1922., str. 2-3.

Přímý účastník a pamětník události, jenž měl dokonce možnost potkat se s povstaleckými veliteli odsouzenými na smrt - Don Niko Luković, byl vědeckým pracovníkem a spisovatelem, který se stal vůbec prvním známým představitelem autorů z jihoslovanské oblasti, který se tematikou kotorského povstání zabýval. Událost sám zažil a v díle *Značaj mornarske pobune 1918 godine*, z vlastní zkušenosti popisuje vzpouru jako součást boje za svobodu a nezávislost jižních Slovanů. Autor nás upozorňuje na téměř výhradně slovanský původ prostých námořníků, v opozici vůči spíše německým a maďarským důstojníkům a vojákům, kteří se ve své většině postavili za zájmy monarchie, ačkoliv mezi vzbouřenci bylo možné najít jak Maďary, tak také Italy nebo Němce. V tomto směru vystupuje ve svém díle negativně vůči údajnému tvrzení italského kapitána rakousko-uherského válečného námořnictva a spisovatele Maria Ceoly, který považoval v duchu představ italského vlastence vzpouru za akci z velké části organizovanou nebo řízenou Italy. V tomto směru se zde projevuje pokračující boj zastávce jadranských Slovanů proti italskému iredentismu. Klíčovou součástí Lukovićova díla, sepsaného nedlouho po potlačení povstání, je však také výrazné vyzvedávání boje námořníků za myšlenku míru a sociální spravedlnosti, za osvobození pracujících mas a vzpouru vůči feudálním přežitkům monarchie, jejíž režim námořníky k revoltě de facto donutil. Práce Nika Lukoviće je důležitá z toho důvodu, že nastiňuje dvě základní interpretace, které se později v jihoslovanském prostředí s kotorskou vzpourou spojovali. Sám autor v textu vypovídá, že událost mnozí vnímali buď jako národně-osvobozenecký nebo třídně revoluční zápas.⁵⁰

Meziválečná periodika dvacátých let dílo Nika Lukoviće do značné míry následovala. Historické dobové periodikum *Vreme* (Čas) – denní tisk vydávaný od roku 1921 z iniciativy radikálně smýšlejících politiků a sledující přísně prorežimní kurs pod taktovkou vlády - vydal roku 1926 článek k osmému výročí vzpoury. Vyzvedají zde touhu účastníků vzpoury po urychlení konce války, po jejímž skončení by se mohly naplno realizovat plány jihoslovanské většiny povstalců o jednotném jihoslovanském státě. To může sloužit jako příklad Lukovićem zmiňované národně-osvobozenecké interpretace vzpoury.⁵¹

20

⁵⁰ LUKOVIĆ, D. N., *Značaj mornarske pobune 1918 godine*, str. 7-12.

⁵¹ *Proslava pobune rodoljubivih mornara*, Časopis Vreme, 01.02.1926.

V následném čísle, k prvnímu kulatému výročí vzpoury z roku 1928, autor článku S. Krakov tentokrát jasně zdůrazňuje přínos povstání, coby příznaku rostoucího vnitřního rozkladu rakousko-uherského válečného námořnictva. Co se týče jeho dodatku o vyvěšování jugoslávských vlajek na lodích a v přístavech ve všech přístavních městech monarchie na Jadranu, nemůžeme mluvit o hodnověrné informaci. V tomto směru se jedná o dobovou interpretaci autora prochnutou tehdejší zápalou proti starému režimu. V rámci textu se primárně zaměřuje na seznámení veřejnosti se stručným průběhem vzpoury, včetně protipovstalecké akce kontradmirála Alexandra Hansy.⁵²

U příležitosti desátého výročí události vydal svůj článek také E. Zacharov v rámci podobně zaměřeného časopisu *Pravda*. Oslavy a památná setkání se tentokrát neobešly bez přítomnosti významných vládních představitelů ze všech koutů země. O konkrétních účastnících památního setkání se autor nezmiňuje, ale zdůrazňuje, že v jejich řadách panovala povětšinou představa o provázanosti jihoslovanských námořníků v Kotorském zálivu a jejich údajných revolučních cílů s širším národním hnutím jihoslovanských národů. Tyto snahy měly být také stvrzeny mučednickou smrtí čtyř námořníků popravených a později pohřbených na hřbitově ve Škaljari a postihem stovek dalších účastníků na soudních procesech a jejich následným uvězněním. Námořní hnutí, ke kterému došlo v boce Kotorské, je tak autory účelově přetvářeno v zdroj inspirace a součást tradice a národní hrdosti pro nové Jugoslávské válečné námořnictvo (*Jugoslaviska ratna mornarica*). Pro jeho příslušníky měli být kotorští rebelové zdrojem úcty a inspirace. Asociace Národních námořníků (*Удружење Националних морнара*) si zároveň dala za cíl potlačit jakékoliv hlasy pasující námořní revoluční vystoupení v Boce Kotorské za projev vzpoury „*komunisticko-bolševického charakteru*“. Vládní představitelé Jugoslávie to totiž ve spojitosti se známým obrazem rudých vlajek skutečně často předpokládali.⁵³

21

⁵² *Na današnji dan pre deset godina izbila je kotorska pobuna*, Časopis Vreme, 01.02.1928.

⁵³ *Ustanak slovenskih mornara u Boki Kotorskoj* – Časopis Pravda, 20. 10. 1928.

Historické periodikum *Istorijski zapisi* (Historické zápisky), nejstarší vědecký časopis Černé Hory, se v průběhu minulého století stal mezinárodně známým pro své odborně kvalitní příspěvky na poli historie, archeologie, sociologie nebo umění. Na příspěvcích do deníku se pravidelně podílelo mnoho výzkumníků z celé oblasti jihovýchodní Evropy, co umožňovalo praktickou výměnu názorů na mnohá problematická témata. Svůj příspěvek na téma kotorského povstání roku 1968 přidal také autor Ivan Bojović. Zaměřuje se primárně na ohlas události v jihoslovanské společnosti v rámci bývalého Království SHS (Srbů, Chorvatů a Slovinců), od roku 1929 Království Jugoslávie. Autorův výzkum sahá až do roku 1919, kdy si pracovníci z oblasti boky Kotorské měli slavnostně připomenout historicky první výročí vzpoury. Komemorační hromadná akce se měla odehrát dne 11. února 1919 na hřbitově ve Škaljari na počest padlých námořníků. Zdůrazňuje se také snaha příslušníků a příznivců komunistické strany účastnit se na oslavách výročí vzpoury. Je jim připisováno svolání kolektivního sjezdu občanů a slavnostní zdobení rudými růžemi pro domnělou spojitost vzpoury se socialistickými myšlenkami. Atmosféru měly dotvářet i pracovní písně, národní vlajky a to za dozoru pracovního kolektivu námořního arzenálu z obce Tivat v Kotorském zálivu. V následujícím roce se podobné akce měly konat na celém území Černé Hory. Autor se nás ale také snaží upozornit na komplikovanou vnitrostátní situaci v mladém jugoslávském státě, kde měli být komunisté terčem stíhání ze strany státu a nuceni k ilegální činnosti. Stát se také měl postupně distancovat od oslav vzpoury, coby podpory nežádoucí komunistické ideologie.⁵⁴ Po oslavách desátého výročí vzpoury v období tzv. „královského jihoslovanství“ krále Alexandra Karadjordjeviće docházelo například k situacím, kdy ministr války Stevan Hadžić bránil účasti námořníků na památném sjezdu u hrobů zastřelených vůdců povstání, což souviselo přednostně s činností komunistické strany, která byla v určité opozici vůči královskému režimu.⁵⁵ V prosinci 1920 bylo vydáno vládní rozhodnutí - tzv. *Obznana*, které zabraňovalo činnosti komunistické strany v zemi. To bylo roku 1921 posíláno rozhodnutím vládní skupštiny o „Zákoně na ochranu státu“, kterým se činnost komunistické strany považovala za zločinnou a nežádoucí. Komunisté se však nátlaku bránili a považovali se za legální stranu.⁵⁶

22

⁵⁴ BOJOVIĆ, Ivan. *Jedno sjećanje na ustanak mornara u Boki Kotorskoj*, *Istorijski zapisi*, 1968.

⁵⁵ *Nekoliko dokumenata o pobuni mornara u Boki Kotorskoj 1918*/Dinko Foretić: Cetinje: Istoriski institut NR Crne Gore, 1954, str. 364-381, P.o.: Istoriski zapisi, 1954 god.

⁵⁶ *Istorija SKJ* (Historie Svazu komunistů Jugoslávie), str. 104-107.

Právě z důvodu tohoto vnitrostátního konfliktu neměla kotorská vzpoura v jugoslávské monarchii místo významné historické události, která by byla celostátně uznávána a oslavována. V tomto směru ji výrazně předčily oslavy výročí událostí spojených se založením jugoslávského státu, válečnými akcemi srbské armády za první světové války a svátků spojených se srbskou nacionalistickou myšlenkou. Kotorská vzpoura byla v Jugoslávii spojovaná primárně s myšlenkami komunistické strany. Ve zmíněném článku Ivana Bojoviće narážíme v jugoslávském prostředí na konflikt, který autor pozoroval mezi představiteli komunistické strany a vlády, která se snažila zabránit jakékoliv participaci komunistů na výročních událostech. Strana však nadále pokračovala ve vyvěšování památných prohlášení, zdobení hrobů padlých námořníků a pomocí letáků šířila povědomí o své činnosti a o kotorském povstání do dalších oblastí Černé Hory. To vše mělo v konečném důsledku vést k postavení stráží na hřbitov ve Škaljari. Přes všechny výše zmíněné snahy se však povědomí o kotorském povstání u širší veřejnosti do roku 1927 příliš neuchytilo. Autor rád připomíná přístup „buržoazního tisku“, teda tisku politických stran, které nesympatizovaly s myšlenkami komunistické strany a které zdůrazňovaly přidruženost povstání myšlenkám jugoslávské vlády a námořnictva, pro které měla celá událost charakter revolty námořníků proti všem svým velitelům bez výjimky. Autor se blíže nezmiňuje o tom, proč je přelomovým rokem ve vnímání kotorského povstání právě rok 1927, ale zdůrazňuje příspěvky různých soukromých aktérů k desátému výročí roku 1928. Například den před 10. výročím vzpoury objevil kontradmirál Metod Ćiril F. Koch v deníku *Politika* ve dvou přílohách článek pod názvem „*Расуло аустро-угарске морнарице*“, který popisuje povstání jako národně-osvobozenickou vzpouru námořníků. „*Politika*“ je dodnes fungujícím srbským deníkem, který byl založen už roku 1904 Vladislavem Ribnikarem v Bělehradu. Komunisté se v příspěvcích k výročí kotorské vzpoury opírali o deník dělníků a rolníků „*Radni narod*“, vedený zemským výborem komunistické strany v Černé Hoře. Při příležitosti 10. výročí zde taktéž zveřejnili svůj článek „*Buje u црвена застава*“ (Rudá zástava vlaje!), jenž vyzvedá víru ve vítězství dělnické třídy. Blížší informace o článku však Ivan Bojović neuvádí a možnost jeho zveřejnění byla pro zmíněnou ilegalitu komunistické strany v Jugoslávii značně omezená. Z příspěvku Ivana Bojoviće do Historických zápisů vyplývá, že tradiční výročí vzpoury byly připisovány komunistům, přičemž na jimi údajně organizovaných akcích se po celé meziválečné období měli aktivně účastnit i námořníci jugoslávského válečného námořnictva všech národů země.^{57 23}

⁵⁷ BOJOVIĆ, Ivan. *Jedno sjećanje na ustanak mornara u Boki Kotorskoj*, Istorijski zapisi, 1968.

Pracovník Historického institutu Socialistické republiky Černá Hora Dinko Foretić nám však přináší ve svém příspěvku k Historickým zápiskům z roku 1954 také jinou stranu vzpomínkové kultury o kotorském povstání v meziválečné Jugoslávii. Jedná se o články dobových historických deníků, které vyzvedaly více nacionalistický charakter vzpoury, čímž byl události dodán punc loajální akce za myšlenku královské Jugoslávie, pro kterou není nutné její příznivce stíhat nebo omezovat. Jednalo se o časopisy *Борба* (Boj), politický a sociální list založený roku 1922 z podnětu Komunistické strany Jugoslávie a taktéž spis Stanislava Krakova, srbského a jugoslávského vojenského důstojníka a novináře, „*Almanach Jadranské stráže*“ z roku 1929. Dále to byly články denníků *Нова Доба* (Nová Doba) *Радничке побуне* (Dělnické vzpoury), *Јадранска стража* (Jadranská stráž) nebo *Ослобођење* (Osvobození).

Za zmínku stojí autorův dodatek k výše zmíněnému Almanachu Jadranské stráže od Stanislava Krakova, který vznikl těsně po puči krále Alexandra Karadjordjeviče ze 6. ledna 1929, čímž byl událostem v boce Kotorské tentokrát dodán punc prvopočáteční propagandistické akce za myšlenku Jugoslávie podle představ krále Alexandra. Nemělo se tedy jednat o boj za myšlenky socialismu a třídní společnosti v duchu tvrzení představitelů komunistické strany. Tyto představy o „přináležitosti vzpoury k myšlence sjednoceného jugoslávského království“ kolovaly na veřejnosti i v době, kdy jugoslávský ministr války Stevan Hadžić bránil účasti námořníků na památečním sjezdu u hrobů zastřelených vůdců povstání. V té době zahájil historik a profesor ze Záhřebské univerzity Dr. Ferdo Čulinović, rozsáhlou anketu mezi všemi, kdo mohli o kotorských událostech z roku 1918 podat svědectví. Ve studii pojednávající o dalších podobných událostech na Jadranu, byl doktor Čulinović prvním, kdo dodal události nový rozměr, coby „*první náznak blížícího se rozpadu rakousko-uherského impéria.*“ Zmíněné turbulence v politickém prostředí jugoslávského státu spolu s časovým posunem stěžovaly práci na obsáhlém díle, které by pojednávalo o kotorském povstání. Asi nejvěrohodněji v tomto směru postoupil spisovatel Šime Ujdur. Ten vyzvedal nejednotnost přístupu jednotlivých účastníků vzpoury k revolučnímu hnutí, kde se mnozí shodli na demokratickém míru, ale zároveň se snažili pouze zlepšit své stávající životní podmínky a ukončit válku.⁵⁸

24

⁵⁸ *Nekoliko dokumenata o pobuni mornara u Boki Kotorskoj 1918*/Dinko Foretić: Cetinje: Istoriski institut NR Crne Gore, 1954, str. 364-381, P.o.: Istoriski zapisi, 1954 god.

3.2 Vzpomínání v socialistické Jugoslávii.

3.2.1 1945-1963

Doba, která je v našem prostředí známá jako období „*reálného socialismu*“, byla v Jugoslávii nejproduktivnějším obdobím z hlediska shromažďování zdrojů o kotorském povstání. Výročí vzpoury byla spojovaná s velkými oslavami a památnými spisy, které se nesly plně v duchu oslav boje námořníků za myšlenku socialismu, třídního boje a národního osvobození. V tomto období již můžeme mluvit o vítězství politického programu komunistické strany a jejich interpretace povstání, coby revoluční akce v duchu říjnové revoluce. Periodika, která se v této době k tematice kotorské vzpoury vrací, se v zásadě ideologicky sjednocují a liší se pouze v hloubce zkoumané problematiky. V průběhu války byla veškerá práce přerušena a první, kdo nám z jugoslávského poválečného období přináší zprávu o povstání, byl důstojník Jugoslávského válečného námořnictva Andjelko Kalpić, který opětovně oživil zájem o zkoumání kotorského povstání. V Historických zápiscích za rok 1954 jeho práci přibližuje také Dinko Foretić, pracovník Historického institutu Socialistické republiky Černá Hora v Cetinje.⁵⁹ Významným přínosem byla také práce Josipa Jukidževiče, jednoho ze zakladatelů Námořního muzea v Kotoru. Muzeum bylo založeno a otevřeno roku 1938 po letech shromažďování informací o historii námořního bratrstva a loďstva boky Kotorské do 20. století. Události z roku 1918 si získaly své místo teprve v poválečném období. Za války muselo být muzeum vystěhováno, aby se vyhnulo devastaci, čímž se mnohé sbírky a archiválie dochovaly dodnes. Po osvobození se muzeum vrací do starých prostorů a roku 1949 ho převzalo ministerstvo námořnictva Federativní národní republiky Jugoslávie (FNJR). Záslouhou 500 let práce kotorského námořnictva a milovníků jadranské námořní minulosti, kteří pomohli se shromažďováním muzejní sbírky, se dnes můžeme těšit z jeho současné podoby jako i Námořního archivu Černé Hory. Záslouhou muzejního kustoda Marka Kurjaly byly sbírky z dob války zachráněny, ačkoliv se v době italské okupace mnoho starých archivů zničilo nebo ztratilo. Po obnovení námořních archivů v Baru a Ulcinji mohl znovu začít odborný výzkum. Pod dohledem Marka Kurjaly bylo muzeum až do roku 1952, kdy bylo opět otevřeno.⁶⁰

25

⁵⁹ *Nekoliko dokumenata o pobuni mornara u Boki Kotorskoj 1918*/Dinko Foretić: Cetinje: Istoriski institut NR Crne Gore, 1954, str. 364-381, P.o.: Istoriski zapisi, 1954 god.

⁶⁰ JOVANOVIĆ, J. Š., Pomorski muzej u Kotoru, o 50-godišnjici, str. 45-48.

Ke 40. výročí povstání vydal svůj článek také srbský a jugoslávský nezávislý deník *Borba*. Deník vycházel od roku 1922, od roku 1954 pod taktovkou Socialistického svazu pracujících Jugoslávie (SSRNJ). V padesátých a šedesátých letech patřil k nejvlivnějším jugoslávským deníkům, přičemž nejprve byl vydáván v Záhřebu, po roce 1944 také v hlavním městě Bělehradu. Za rekordně vysokých nákladů se jejich vydání stala jedněmi z nejobjemnějších v bývalé Jugoslávii. Po rozpadu socialistické Jugoslávie byl vyňat spod kontroly komunistické strany a zprivatizován, přičemž po roce 2008 definitivně zanikl. Deník získal v průběhu socialistického režimu řadu ocenění a zveřejňoval rozsáhlý okruh témat z kulturně-politické oblasti.⁶¹ Ke 40. výročí vydali článek, kde se v pozitivním duchu obrací na mnohonárodnostní posádky, které se měly tehdy spojit za ušlechtilým cílem. V nedávno zpřístupněném námořním muzeu bylo ke dni 40. jubilea otevřena také nová expozice speciálně věnovaná tematice povstání. Na dalších místech po celé boce Kotorské a na státních univerzitách byly pořádány přednášky k problematice povstání, jako i na hromadných akcích Socialistického svazu (Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije), nejmasovější společensko-politické organizaci v Jugoslávii, organizované pod taktovkou komunistické strany. V kotorském Národním divadle (Narodno pozorište) bylo uvedeno drama „*Pobuna Kotorskih mornara*“, kterou napsal pamětník události rakouský námořník Friedrich Wolf. Vzpomínkové akce se měly odehrávat ve stejných dnech a době jako vzpoura před čtyřiceti lety, přičemž ke hrobu popravených námořníků byly v závěru slavnostně položeny věnce.⁶² Ve stejném čase připojil svůj článek k připomínce povstání i politický deník *Vjesnik*, další původně chorvatské periodikum, kterého první číslo bylo vydané roku 1940 pod názvem *Politički vjesnik* (Politický věstník). Od roku 1941 se vydával pod názvem *Vjestnik radnog naroda* (Věstník pracujícího lidu). Vydání se dočkal i za války pod označením *Vjestnik Hrvatskog jedinstvenog narodno-oslobodilačkog fronta* (Věstník jednotného národně-osvobozenického frontu Chorvatska) a byl uplatňován pro posilování protifašistického odporu. Jako deník vychází po roce 1945 a k ukončení tisku došlo až roku 2012.⁶³

26

⁶¹ BUKVIĆ, Ljiljana. „List Borba pre 137 godina: Koliko god ima partija u Srbiji, neprijatelji su nam“. *www.danas.rs*. Pristupljeno 03. 02. 2020.

⁶² Historické periodikum BORBA, roč. 1958 (měsíce I-III č. 1-88), XXIII. ročník.

⁶³ Ugašen zagrebački „Vjesnik“ („Politika“, 23. april 2012).

Historii kotorské vzpoury se deník věnuje blíže od výročního roku 1958, kdy popisuje průběh vzpoury očima pamětníka a námořníka Frane Juriće, kde sleduje charakter doby a situace v níž se nacházel. Koncentruje se na nevhodné chování důstojníků, zoufalé podmínky stravování mužstva a přežívání rodin v zázemí. Za zmínku stojí také dodatek ze strany jeho italského a českého spolubojovníka, kteří se měli k celé věci vyjadřovat v podobném duchu, ale neuvádí jména ani podrobnosti. Výstřel z ruské Aurory autor přirovnává k bouři, která přehlušuje hymnu za císaře a vlast a spolu s hesly vzbouřenců z křižníku Sankt Georg pozvedá k povstání další námořníky. Ačkoliv autor přiznává krátké trvání vzpoury, nezapomíná vyzvednout její význam. Z povstalců se autor věnuje spíše Antonu Grabarovi, coby mluvčímu povstalců, který v různých jazycích vyzíval námořníky všech národností ke vzpouře. Zmínkou o revolučních písních a vyvěšování rudých vlajek dotváří autor atmosféru celé akce. František Rasch je zde popisován jako nadšený socialista a bojovník za věc proletářské revoluce. Ideologickou orientaci článku zcela v duchu sociálně-revoluční interpretace povstání dotváří snaha povstalců o kontaktování dalších posádek v Puli a Šibeniku, sociálních demokratů ve Vídni a zdůrazňování oběti Rasche, Grabara a jejich spolubojovníků za „říjnové myšlenky.“⁶⁴

Národní knihovna Černé Hory v Cetinje mi prostřednictvím svého pracovníka Nika Martinoviće taktéž poskytla dobový článek při příležitosti 40. výročí vzpoury a 30. výročí založení Námořního muzea v Kotoru. V rozporu s předchozími díly posuzuje povstání coby velmi problematickou záležitost, především z důvodu neúplnosti archivních dokumentů. Také zde však autor posuzuje vzpuru ze svého hlediska, zdůrazňujíc tentokrát vliv a zásluhy spojenecké frakce dohody ze strany „buržoazní části společnosti.“ K meziválečnému období se vrací, když posuzuje přístup jugoslávského královského námořnictva a zdůrazňuje jeho nacionalistické stanovisko vzpoury. Na druhou stranu přibližuje odlišnou cestu prostých pracujících v duchu proletářské revoluce, jejich památná setkání a demonstraci na hřbitově ve Škaljari na první výročí roku 1919. Článek završuje pojednáváním o „páté koloně italských námořníků“, kteří z jeho pohledu v čase vzpoury reprezentovali pouze iredentistické plány své země. Na příkladu sporu o charakter povstání popisuje tehdejší politickou situaci v zemi.⁶⁵

27

⁶⁴ Historické periodikum VJESNIK, roč 1958 (měsíc 1-3, č. 4057-4137), XIX. ročník.

⁶⁵ MARTINOVIĆ, N. S.: Praučavanje pobune mornara u Boki Kotorskoj: (povodom četrdesetogodišnjice), 1958, Kotor: Pomorski muzej.

Z námi sledovaného období do roku 1963 pochází také práce chorvatského historika a archeologa Grgy Novaka, *Jadransko more u sukobima kroz stoljeća* (Jadranské moře v konfliktech v průběhu staletí) z roku 1962. Profesor filozofické fakulty univerzity v Záhřebu a předseda Jihoslovanské akademie věd a umění (Jugoslavska akademija nauki i umjetnosti), mluví o povstání coby jedné z nejdůležitějších okamžiků v historii nejenom rakousko-uherského, ale také válečného námořnictva vůbec. Podobnost se staršími pracemi z meziválečného období dokládá jeho hodnocení námořníků, mezi kterými mělo být množství těch, kteří smýšleli nacionalisticky, v duchu touhy po rozkladu monarchie a jejího přetvoření v nové „slovanské státy“ nebo připojení jejího území k již existujícím státům. Zároveň však samotnou vzpouru popisuje jako událost, která měla za cíl předat moc v zemi do rukou socialisticky orientovaných stran, čím se opět přibližuje dobové interpretaci v duchu sociálně-revoluční myšlenky. I profesor Novak píše o snaze povstalců o navázání kontaktu s vůdcem rakouských sociálních demokratů Viktorem Adlerem, který jim měl pomoci vypracovat vhodný program politické přestavby a sociální reformy. Sám Rasch měl před smrtí přiznat, že socialistou skutečně byl a že za práva pracujících bojoval, přičemž se opíral o revoluční vzory z Ruska. Autor může také překvapit nenacionalistickým postojem vůči Němcům a Maďarům, mezi kterými také nacházel příznivce podobných myšlenek a názorů.⁶⁶

Nedlouho po vydání práce Jindřicha Veselého v Československu vyšlo roku 1959 také názorově podobná práce, z pera chorvatského historika a archiváře Bernarda Stulliho, *Ustanak mornara u Boki Kotorskoj: 1. – 3. februara 1918*, které se stalo jistou formou jugoslávského ekvivalentu Veselého díla. Autor, absolvent právnické fakulty univerzity v Záhřebu, zahájil archivní činnost po právní praxi v rodném Dubrovniku, kde se v místním archivu i zaměstnal. Po válce se stal společensko-politickým pracovníkem a zástupcem u parlamentu Socialistické republiky Chorvatsko, roku 1947 následně zplnomocněncem ministerstva námořnictva FNRJ. Poté co spolupracoval s chorvatskou vládou se roku 1949 stal tajemníkem Jadranského institutu v Záhřebu (Jadranski zavod u Zagrebu), a později se stal i ředitelem této instituce. V roce 1958 přestoupil do Chorvatského zemského archivu, kde také začal formovat svoje životní dílo.⁶⁷

⁶⁶ GRGA, Novak, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, Beograd: „Vojno delo“, 1962 (Beograd: Kultura) – 586. str.: ilustr., 22 cm. – (Iz ratne prošlosti naših naroda, knj. 41. Redovna izdanja, knj. 23).

⁶⁷ STULLI, Bernard, *Ustanak mornara u Boki Kotorskoj: 1. – 3. februara 1918*, 1959, Split: Mornarički glasnik, Historijski zbornik 1985, *In memoriam: Bernard Stulli*, Petar Strčić.

3.2.2 1963-1992

Pro období po roce 1963, kdy se země na základě nové ústavy přetransformovala v Socialistickou federativní republiku Jugoslávie (SFRJ), se nám nejbližší dostává článků ke dni 50. jubilea povstání, které však nezahrnuje příspěvky deníku Vjesnik. Článek k deníku Borba sice pro rok 1968 k dispozici je, ale podrobné informace o průběhu a významu povstání již chybí. V rozporu s předchozími pracemi však získává tradičně se konající památná akce v Kotoru na významu díky mezinárodní účasti za přítomnosti emisara předsedy republiky Veljka Vlahoviće a delegace spřátelených zemí SSSR, ČSSR, Maďarské a Polské lidové republiky a Rumunské socialistické republiky.⁶⁸ Jak jsem se již výše zmínil, práce a památná vystoupení na počest povstání v průběhu padesátých a šedesátých let zůstávaly obvyklým jevem, který měl udržet ve společnosti povědomí o důležitosti a přínosu povstání. Z neznámého důvodu se nám ale ze stránek deníku Vjesnik i Borba, tedy dvou hlavních platform pro šíření povědomí o kotorské vzpouře, jakékoliv informace o povstání v průběhu sedmdesátých let vytrácejí. Nejsou dokonce vydaná ani žádná známá díla, odborné monografie či zveřejněné proslovy k počtě padlých námořníků nebo válečných veteránů. Nemáme ani přehled o akcích, které by se konaly v Kotoru nebo v prostoru Kotorském zálivu.

Náhlé oživení zájmu o studium události se projevil teprve v souvislosti se 70. výročím povstání roku 1988, kdy se dostáváme i k novému 48. ročníku deníku Vjesnik, který se již o povstání zmiňuje. V duchu starších prací vydaných více než dvacet let zpátky se autoři opět drží představy o námořnících, kteří prosazují myšlenky ruské revoluce, které chtějí jihoslovanští námořníci rozšiřovat ve své vlasti a pokoušejí se o sociální a národní osvobození národů rakousko-uherské monarchie a ukončení konfliktu. Je zde opět vyzdvihován symbolický výstřel z křižníku Sankt Georg, kterým se mělo povstání zahájit. V rozporu s předchozími pracemi se autoři drží interpretace o spolupráci povstání s vedením obcí Tivat a Djenovići. Na scénu zde vystupuje i Antun Sesan, který se objevil pouze v pracích Jindřicha Veselého a Bernarda Stulliho. Poručík Sesan byl roku 1988 zasazen do pozice prosazovatele spojení s dohodovými vojsky, čemuž oponoval proklamovaný vůdce vzpoury František Rasch, který raději vyčkával na dostatečné rozšíření revoluce mezi námořníky a okolní obyvatelstvo.⁶⁹

28

⁶⁸ Historické periodikum BORBA, roč. 1968, XXXIII. ročník (měsíce I-II, č. 1-58).

⁶⁹ Historické periodikum VJESNIK, roč. 1988 (měs. II., č. 14504-14532), XLVIII. ročník.

Deník Borba však od roku 1968 již žádné další informace o kotorském povstání nepodává a se změnou režimu se od základů změnilo i zaměření obou periodik. Jugoslávské noviny si v průběhu devadesátých let již nevšímají vzpomínkových akcí ani budování vzpomínkové kultury událostí, jakou bylo kotorské povstání. Zájem o tuto problematiku se do dnešních dob neobnovil a k jeho oživení došlo pouze v černohorském prostředí za pomoci památkových a kulturních institucí kotorských obcí a černohorských Chorvatů.

Za zmínku však také stojí, že zatímco veřejně dostupná periodika a beletrie se od roku 1968 šíření informací o kotorském povstání už spíše vyhýbaly, v rámci kinematografie došlo k nalezení nového impulsu pro jugoslávskou vzpomínkovou kulturu. Roku 1980 totiž vyšel v kinech historický snímek „Kotorski mornari“ (Kotorští námořníci), jugoslávsko-východoněmecké koprodukce. Německý režisér Frits Bornemann a jugoslávský scénárista Radoslav Rotković vytvořili ve spolupráci s jugoslávskými studii Zeta film Budva, RTV Titograd a německou TV NDR Berlin zajímavý snímek, který představuje jedinou známou zfilmovanou ukázkou povstání. V hlavních rolích se ocitli primárně jihoslovanští herci, například Dragomir Čumić (Mate Berničević), Aleksandar Berček (Jerko Šižgorić) a Igor Galo (Antun Grabar). V hlavní roli českého námořníka Františka Rasche se prosadil německý herec Ulrich Thein. Nedlouho před vznikem tohoto snímku došlo roku 1979 ke spojení studia Zeta film Budva s Filmovým studiem (Filmska studija) v jedinou organizaci, která měla napomoci rozvoji černohorské kinematografie. Další snímky podobného zaměření jako Kotorski mornari, jsme se sice už nedočkali, ale zájem černohorské veřejnosti i památných institucí o studium kotorského povstání se projevuje dodnes a je součástí dnešní vzpomínkové kultury.⁷⁰

29

⁷⁰ „Kotorski mornari“, film jugoslávsko-německé produkce, režie BORNEMANN Fritz, scénář ROTKOVIĆ Radoslav, v hlavních rolích Ulrich Thein, Aleksandar Berček, Oto Klemens a spol., 1980, vyd. studio Zeta film Budva, RTV Titograd, TV NDR Berlin.

3.3. Obraz povstání v současné Černé Hoře

Černá Hora, která po vzniku Jugoslávie získala do svého držení dosud vyčleněnou oblast Kotorského zálivu, zůstávala po všechna sledovaná období vývoje jugoslávského státu centrem organizace a kontroly památných akcí a projektů, které se vázaly ke vzpomínkové kultuře spojené s kotorským povstáním. Po roce 1974, kdy se posílilo postavení jednotlivých republik v rámci jugoslávské federace, se mohly začít formovat procesy, které umožnily černohorským institucím rozšířit svůj vliv na organizaci památných akcí, vydávání článků ke dni výročí vzpoury nebo organizaci výstav, památných setkání a dalších projektů, které posilovaly vazby černohorské veřejnosti na tuto událost.

V průběhu devadesátých let se s rozkladem jugoslávského státu a jeho rozčleněním na několik samostatných republik změnil také přístup vůči událostem, jakým bylo i kotorské povstání. Dosavadní periodika přestávají uvádět články o této události, které je v srbském i chorvatském domácím tisku věnováno málo místa a je spíše upozaděné ve prospěch bližší chorvatských a srbských historických témat. Za zmínku však stojí, že na rodném ostrově Jerka Šižgorice - Žirju, dodnes stojí busta padlého námořníka a určitý zájem o kotorskou problematiku v Chorvatské republice dokládá také dokumentární snímek Hrvatske radiotelevizije, „*Tko je bio Mate Berničević?*“ z roku 2010. Další detaily současné vzpomínkové kultury v prostoru Chorvatské republiky jsou však již mimo rámec mé práce. V samotné Černé Hoře se však vliv vzpoury a památných setkání s ním spojených, udržuje v představách veřejnosti nadále, jednak pro význam vzpoury v rámci regionální historie kotorské oblasti, jednak pro dlouhodobou tradici, kterou památná výroční setkání a akce v černohorské, resp. kotorské společnosti měly.

3.3.1 Chorvatský tisk v Černé Hoře o kotorském povstání

Vzpomínky na námořnickou vzpouru zůstávají součástí vzpomínkových tradic i u představitelů chorvatského národa v Černé Hoře. Jejich příslušníci se v současnosti stále častěji hlásí ke kotorskému povstání, coby součásti kulturně-historického dědictví chorvatského národa v regionu. V samotné Chorvatské republice se ke kotorské problematice post jugoslávská a dnešní periodika již nevracejí a články, které by pojednávaly o památných akcích na počest padlých chorvatských námořníků, se taktéž vytrácejí. Ve spolupráci s Námořním muzeem v Kotoru, se mi navíc podařilo nahlédnout do dostupných čísel kulturního měsíčníku černohorských Chorvatů. Kulturní časopis *Hrvatski glasnik* ve svém třináctém čísle z roku 2015 u příležitosti 70. výročí osvobození země dne 21. května 1945 připomíná veřejnosti také známé spisovatele, historiky, badatele a tvůrce literární a historické tradice, kteří se vážou na vzpomínkovou kulturu kotorského povstání. Zmíněný byl například Ferdo Čulinović, Dinko Foretić, Bogdan Krizman, Don Niko Luković, Ignjatije Zloković, Jovan Bojović nebo Bernard Stulli.⁷¹ Následně si při oslavách „*Dne chorvatské státnosti*“, dne 25. června 2015 připomenuli i bývalé souzené námořníky kotorské vzpoury, jako i další osoby, které byly vězněny v časech války ve věznicích rakousko-uherské monarchie. Vzpomínky na reálnou situaci a vlastní zkušenost z vězení a souzení poskytuje také dílo kapitána Hinka Bartuloviće, který se kotorské vzpoury zúčastnil a dosáhl i propuštění z kotorské věznice.⁷² Srpnové číslo periodika průběh vzpoury již nepopisuje a věnuje se spíše chabým podmínkám tehdejších věznic, zdejšího pobytu, soudního procesu a popravám odsouzených povstalců. Zde se opět vychází ze vzpomínek vězněného kapitána Bartuloviće a Dona Nika Lukoviće.⁷³ Obě zmíněná výročí bylo možné propojit v souvislosti s chorvatským národním povědomím, které navzdory prosazení projektu jihoslovanského státu nikdy neupadlo a rok 1918 je stále posuzován coby výrazný mezník v historii chorvatské státnosti. Společná zkušenost z první světové války se i v dnešní době názorně promítla do chorvatského tisku s ohledem na přetrvávající pozitivní přístup vůči povstání. Tomu v duchu patriotických představ napomáhal také fakt, že se na povstání podíleli především dalmatští Chorvaté.

30

⁷¹ Hrvatski glasnik, Glasilo Hrvata Crne Gore, Godina XIII, Broj 121, Svibanj 2015., str. 60-64.

⁷² Hrvatski glasnik, Glasilo Hrvata Crne Gore, Godina XIII, Broj 122, Lipanj 2015., str. 96-101.

⁷³ Hrvatski glasnik, Glasilo Hrvata Crne Gore, Godina XIII, Broj 123/124, Srpanj/Kolovoz 2015.

3.3.2 Vzpomínání v Černé Hoře u příležitosti 100. výročí

Ačkoliv se boka Kotorská do roku 1918 nenacházela na území černohorského státu a historicky s ní nebyla kulturně-politicky propojena, její začlenění do černohorské části společného státu Srbů, Chorvatů a Slovinců umožnilo rozvoj vzpomínkové kultury na počest kotorského povstání. Událost se stala součástí černohorské národní hrdosti, která pomohla rozšířit do širšího povědomí nejenom černohorské a celkově jihoslovanské, ale také světové veřejnosti. Potvrzují to nejenom zmíněná vlastenecká vystoupení černohorských Chorvatů a tradiční památné oslavy ke dni výročí vzpoury, ale také práce zaměstnanců Námořního muzea v Kotoru a kotorského archivu. Za přispění černohorského ministerstva kultury se s blížícím se stým výročím od vypuknutí povstání opětovně rozmohl zájem o kotorskou problematiku a zkoumání vzpomínkové kultury spojené s povstáním.

Město Kotor si připomenulo sté výročí vzpoury zorganizováním výstavy na danou tematiku dne 11. února 2018, kdy v Historickém archivu v Kotoru vystoupil také ministr kultury Černé Hory Aleksandar Bogdanović. Výstavu pomohli zorganizovat pracovníci Námořního muzea Černé Hory v Kotoru, za které se akce zúčastnil ředitel Andro Radulović spolu s vedoucí pracovnící oddílu historického archivu Snezanou Pejović a profesorem Antunem Sbugetou, admirálem bokelské flotily. Ministr Bogdanović vyzvedl povstání coby významnou součást kotorské historie a nazval jej „kánodem černohorské svobodnické tradice.“⁷⁴

Zdůraznil také, že navzdory problematickým historickým okolnostem, které se k povstání vážou, musí být pozitivní vzpomínka na povstání a popravené vůdce rebelie nadále udržovaná. To zdůvodnil dostatkem historických důkazů o události a jejím významu a úloze v průběhu první světové války, ale i později za dalších povstání za svobodu a vlast. Ministr Bogdanović dále připomenul, že zveřejňování děl a práce na výzkumu kotorské problematiky musí pokračovat a upevnit povědomí o významu kotorské vzpoury nejenom v rámci prostoru boky Kotorské, ale po celé Černé Hoře. V souvislosti s tím podotkl také na význam povstání coby sjednocení multikulturní skupiny lidí za společným cílem, co musí být součástí národní tradice kulturně a etnicky různorodé Černé Hory.

⁷⁴ *Otvorena izložba „Pobuna mornara u Boki Kotorskoj 1918-2018*, Vlada Crne Gore, <https://www.gov.me/cyr/clanak/181503--otvorena-izlozba-pobuna-mornara-u-boki-kotorskoj-1918-2018>.

Ředitel námořního muzea Radulović ve svém proslovu dodal, že „při příležitosti stého výročí kotorské vzpoury si připomínáme událost, která zanechala svůj odkaz pro budoucí politické a společenské události.“ Snaží se to potvrdit na příkladu zájmu o výzkum povstání z období po roce 1918 až do dnešních dní, do kterého jsme měli možnost nahlédnout a která zahrnovala historiografická díla, filmy, články a další díla vzpomínkové kultury. Všechny měly, slovy účastníků výstavy, podtrhnout základní význam všech podobných ozbrojených hnutí, kterým byla oslava věnována, tedy snaze o „dosažení svobody i za tu nejvyšší cenu.“

Koncept výstavy veřejně představila Snezana Pejović vedoucí oddílu Historického archivu v Kotoru, která představila detailní obsah celé vzpomínkové akce. Prezentována byla coby snaha kulturních představitelů o obeznámení veřejnosti s významem vzpoury pro budoucí generace na základě doložených archivních dokumentů a muzejních předmětů. Ty měly obeznámit veřejnost o skutečnosti, že události, jakou bylo i kotorské povstání, nejsou černobílé, ale že z nich vždy vyjde něco na pomezí dvou odlišných myšlenek, které dosud sváděly zápas o charakter události. Poslední promluvil admirál bokelské flotily profesor doktor Antun Sbugeta. Hovořil o svém nejranějším vzpomínání na příběhy účastníků povstání. Mezi nimi nezapomněl vzpomenout na Dona Nika Lukoviće, coby významného mecenáše, spisovatele a svědka události, který duševně připravoval odsouzené vůdce rebelie na popravu.

Ještě před otevřením výstavy asistoval ministr Bogdanović tradičnímu veřejnému pokládání věnců na památník padlých námořníků ve Škaljari, na kterém prováděli konzervátorské práce pracovníci Centra za konzervaci a archeologii Černé Hory.⁷⁴

31

⁷⁴ *Otvorena izložba „Pobuna mornara u Boki Kotorskoj 1918-2018*, Vlada Crne Gore, <https://www.gov.me/cyr/clanak/181503--otvorena-izlozba-pobuna-mornara-u-boki-kotorskoj-1918-2018>.

Závěr

V průběhu mé práce jsem měl možnost nahlédnout do rozličných druhů historických pramenů, které obeznamovaly s hodnocením a připomínáním kotorských událostí z roku 1918 v československém a jihoslovanském prostoru. V určitých ohledech bylo možné mluvit už od konce války o soustavném sledování problematiky povstání, která byla utlumena pouze v důsledku proměnlivé geopolitické situace za druhé světové války a v 90. letech. Sledování významu povstání vždy souviselo se snahou o prosazení vlastní politické myšlenky na příkladu vystoupení kotorských námořníků. Ve všech sledovaných obdobích bylo možné srovnávat několik politických koncepcí o charakteru události, která měla vždy velmi pozitivní ohlas ve společnosti. Byla hodnocena pozitivně především pro všeobecný nesouhlas s rakousko-uherskou realitou, o které mohla být veřejnost přesvědčena na základě tíživé válečné situace a národnostního boje za osvobození spod nadvlády monarchie, kterou do počátku 20. století mnozí postupně odmítali uznat za svoji vlast. O pozitivním přístupu k povstalcům, coby „bojovníkům za změnu stávajících pořádků“ nemohlo být pochyb ani v meziválečném ani socialistickém období. Negativní ohlas si tedy povstání nezískalo, avšak oslavování a zdůrazňování významu povstání a heroismu jeho účastníků opadalo spolu s úpadkem politických systémů a stran, které se podílely na budování tohoto mýtu. To souviselo s opakovaným spojováním povstání k myšlence jednotné Jugoslávie, k národnostnímu programu jednotlivých zastoupených národů nebo k Velké říjnové socialistické revoluci. Tyto tendence jsme měli možnost sledovat v obou sledovaných zemích, ve velmi podobných situacích. V meziválečném Československu se o povahu povstání vedl zápas mezi sociálně-revoluční a národně-revoluční interpretací. Komunistická strana Československa i Jugoslávie prosazovala prakticky totožnou interpretaci povstání, které muselo čelit opozičním názorům konkurenčních politických stran a v případě Království Jugoslávie i protikomunistickým státním zásahům. Vláda meziválečné Jugoslávie se s podobnými představami o událostech typu kotorské vzpoury ne vždy mohla ztotožnit, hlavně pro vytvořenou spojitost události s nežádoucím komunistickým hnutím. Za tzv. „královské diktatury“ krále Alexandra mezi lety 1929 až 1934 se však nakonec projevilo také soupeření o „kotorskou myšlenku“ na příkladu prosazování konkurenčního názoru přívrženců vlády Alexandra Karadjordjeviće o údajné podpoře myšlenky královské diktatury ze strany povstalců.

Politická situace v meziválečném Československu sice umožňovala politický dialog o interpretaci historických událostí podobného druhu, ale omezovala se téměř výhradně pouze na dva politické směry reprezentované komunistickou a národně-demokratickou stranou. Komunisté po celé období První československé republiky prosazovali myšlenku totožného programu povstalců v souladu s plány strany ruských bolševiků, se kterými měli povstalci dokonce navázat spojení. Tento názor se představil také v práci Jindřicha Veselého a různým způsobem, vždy v trochu upravené podobě, se podobné koncepce neustále opakovaly. Národně-demokratická strana naproti tomu posuzovala povstání, coby projev „přínáležitosti prostých námořníků a vojáků Rakousko-Uherska k politickému programu československého a jihoslovanského zahraničního odboje.“ Z toho důvodu se zdůrazňoval jeho nacionalistický charakter.

V období tzv. „státního socialismu“ bylo jak v Československu, tak v Jugoslávii se zavedením socialistického státního zřízení konečně možné naplno prosazovat myšlenku spojení Kotoru s „Velkým říjnem.“ Veškeré vedlejší alternativy události, než ta kterou prosazovaly oficiální zdroje, nebylo možné prosazovat. Kotor se stal zvláště v socialistické Jugoslávii příležitostí k velkolepým oslavám v Kotorském zálivu za spolupráce jugoslávského válečného námořnictva, armády, černožských památkových institucí a za účasti delegace domácích i zahraničních vládních představitelů, kteří tak dávali na vědomí svůj pozitivní postoj k události. Na písemných pramenech se navíc často podíleli i účastníci a pamětníci události.

V období po zhroucení socialistického systému ztratilo vyzvedání události typu kotorského povstání postupně na atraktivitě a v rámci československého prostoru se prosazují pouze jako pozitivní součást regionální historie obce Přerov. Obec se již v socialistickém období stala místem památečných setkání, hromadných slavností a budování hmotné i kulturní památky na přerovského rodáka a vůdce vzpoury Františka Rasche. Jeho prostřednictvím tak zůstala obec do dnešních dnů spjatá s památnými akcemi ke dni výročí vzpoury, Raschova narození nebo jeho popravy a stala se centrem kotorské vzpomínkové kultury v českém prostoru.

Podobný vývoj můžeme sledovat také v Černé Hoře, která dokázala využít příležitosti boky Kotorské k černohorskému prostoru po roce 1918 a faktu, že se na povstání skutečně podíleli primárně jihoslovanští námořníci. Jejich význam pro protirakouské hnutí na Jadranu v duchu vlastních patriotických představ v průběhu meziválečného období zpochybňovaly například i zdroje italské vzpomínkové kultury. Kotorské památkové instituce, jako je Námořní muzeum Černé Hory nebo Historický archiv v Kotoru, za spolupráce Ministerstva kultury Černé Hory se dodnes podílejí na vydávání článků a publikací k výročí tohoto povstání. Tyto články a publikace získaly značnou váhu především v čase veřejných oslav černohorských vládních představitelům, ale i černohorských Chorvatů, kteří prostřednictvím vlastního periodika taktéž nadále udržují povědomí o přínosu povstání.

V souvislosti s povstáním jsme při průzkumu minulým stoletím v Československu a Jugoslávii měli možnost nahlédnout do velkého množství tendenčních legend, které prosazovali autoři známých populárních beletrií s historickým podtextem jako Jindřich Veselý, Tom Nitka, Bernard Stulli, Don Niko Luković, Franc Xavier Fleischhacker a další. Jejich práce vystihují na příkladu povstání náladu a myšlenky své doby, jako i politických stran a skupin, které měly tehdy tendenci prosazovat na příkladu povstání své vlastní politické koncepce. Zmíněný proslov černohorského ministra kultury Aleksandra Bogdanoviće ke stému výročí vzpoury však potvrzuje nutnost neposuzovat událost na základě vykonstruovaných vyhocených interpretací, které mají dopomoci legalizaci politického programu jeho autorů. Vyzvedá především nutnost držet se v této záležitosti „zlaté střední cesty“, kterou blíže nespecifikuje, ale znamená to oddálení se politickým koncepcím minulých let. Pro současnou dobu je kotorská otázka nadále aktuální z hlediska regionální historie českého Přerova a černohorského Kotoru, které se k události vážou nejvíce a kde jsou kotorské události z první světové války dodnes velmi blízké veřejnosti. Jejich památkové instituce ve výzkumu pokračují nadále a slovy ministra Bogdanoviće by měly nadále posilovat povědomí o události, která si vždy zaslouží, aby se na ni pozitivně vzpomínalo. Možná ne jako na součást velkolepé politické myšlenky, ale jako na zajímavou a poučnou součást regionální historie, která je blízká lidem několika různých kulturních prostředí včetně oblasti bývalého Československa a Jugoslávie.

Prameny a literatura:

1. HORVÁTH, J.; Posledná vojna rakúsko-uhorskej monarchie. Vydáno vlastním nákladem. 2008.
2. HRBEK, J.; Velká válka na moři. 5. díl – rok 1918. Libri. Praha. 2002.
3. LAPÁČEK, J.; František Rasch a vzpoura v Boce Kotorské. Statutární město Přerov. 2017.
4. STULLI, B.; Prilozi Građi za historiju revolucionarnog pokreta mornara na našoj obali 1918. godini.
5. STULLI, B.; Revolucionarni pokreti Mornara 1918. Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Zagreb. 1918.
6. СТУЛИ, Бернард, Устанак морнара у Боки Которској 1-3. фебруара 1918. године/Бернард Стули. – Титоград. (б. и.), 1968. – Цтр. (5)-11, 24 цм., Историјски записи, 1968.
7. ŠESTÁK, M., TEJCHMAN M., HAVLÍKOVÁ L., HLADKÝ L., PELIKÁN J.; Dějiny Jihoslovanských zemí. Lidové noviny. Praha, 1998.
8. ŠÍSTEK, F.; Dějiny Černé Hory. Lidové noviny. Praha. 2017.
9. RYCHLÍK, Jan, PERENČEVIĆ, Milan, *Dějiny Chorvatska*, Lidové noviny, 2007, str. 233-234.
10. URBANOVÁ, J.; Brněnští mariňáci – Poslední veteráni rakouského válečného loďstva. Barrister & Principal. 2004.
11. VESELÝ, J.; Povstání v Boce Kotorské. Naše vojsko. Praha. 1959.
12. ZLOKOVIĆ, M.; Godišnjica pobune mornara u Boki Kotorској. Dnevni list. Kotor. 2018, str. 7-8.
13. ŽÁČEK, Václav a kol., Češi a Jihoslované v minulosti: od nejstarších dob do roku 1918. Praha: Academia, 1975.
14. Christopher M. BELL, Bruce A. ELLEMAN a kol., Námořní vzpoury ve dvacátém století, BB Art, 2004.
15. Значај морнарске побуне 1918 године (Дон Нико Луковић)
16. MAREK, J.; Pod rakouskou vlajkou – Čeští námořníci v letech 1900-1918, Svět křídel, 2003.
17. PELIKÁN, J., RYCHLÍK J., VOJTĚCHOVSKÝ, O., a spol.; Dějiny Srbska. Lidové noviny. Praha. 2019.
18. JELÍNEK M.; Válka na Jadranu 1914-1918, Akcent, 2019.

19. MAREK J.; Piráti svobody, Svět křídel, 2002.
20. MAREK J.; Pod císařskou šibenicí – Čeští vojáci na křižovatkách roku 1918, Svět křídel, 2005.
21. OKTÁBEC Karel, ANTONOV Radek, Vojenská vzpoura v Rumburku 1918 – od Rumburku po Nový Bor, Města Rumburk a Nový Bor, 2017.
22. MAREK J.: Knihovna na křižníku Sankt Georg – O námořnické vzpouře v Boce Kotorské trochu jinak, přísně tajné, Literatura faktu, 2000.
23. HLADKÝ, L., ŠTĚPÁNEK, V., Od Moravy k Moravě – Z historie česko-srbských vztahů v 19. a 20. století, vydavatelství Matice moravská, ve spolupráci s Maticí srbskou, Brno, 2005.
24. FLEISCHHACKER, F. X.: Kotor, Praha, 1959, vyd. SNPL.
25. VEITER, F.: Na vzbouřených vlnách I.-III., nakladatelství Jaroslav Salivar, Praha XVII., 1928.
26. TETAUER Frank, Vlajka v ohni (Hra o sedmi obrazech), 1954.
27. WOLF Friedrich, Vzpouora na Svatém Jiří, Die Matrosen von Cattaro, Hra o šesti obrazech, přeložil Ivan Weiss, 1954.
28. МАРТИНОВИЋ, Н. С.: Praučavanje pobune mornara u Boki Kotorskoj: (povodom četrdesetogodišnjice), 1958, Kotor: Pomorski muzej.
29. Неколико докумената о побуне морнара у Боки Которској 1918/Динко Форетић. – Цетиње: Историски институт НР Црне Горе, 1954, П.о.: Историски записи, 1954 год., сб. 2.
30. ТРГА, Новак, Jadransko more u sokobima i borbama kroz stuljeća/Trga Novak. – Beograd: „Vojno delo“, 1962 (Beograd: Kultura) – 586 str.: ilustr., 22 cm. – (Iz ratne prošlosti naših naroda, knj. 41. redovna izdanja, knj. 23).
31. KALPIĆ, Anđelko, Odjeci revolucionarnih kretanje na Jadranu (1917-1941), Pomorski zbornik (Povodom 20-godišnjice dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962).
32. ČULINOVIĆ, Ferdo, 1918 na Jadranu, Zagreb: Glas rada, 1951 (Zagreb: Seljačka tiskara), Iz historije radničkog pokreta.
33. M. HRONSKÝ, A. KRIVÁ, M. ČAPLOVIČ., *Vojenské dejiny Slovenska IV.*, Vydalo: Ministerstvo obrany SR, Bratislava 1996.
34. DOLEČEK, Rajko. *Necenzurované obrazy II: z dějin Kosova a Metohije*. Ostrava: Parabellum, 2009.
35. POPOVIĆ, Nikola B. (2000). *Srbi u Prvom svetskom ratu 1914-1918*. Novi Sad: Društvo istoričara Južnobačkog i Sremskog okruga.

Články:

1. Československá obec legionářská, 100. výročí událostí v Boce Kotorské, 13. květen 2018.
2. Vzbouřenec Rasch vešel do historie. Doma byl černou ovčí, říká historik, Zdroj: https://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/frantisek-rasch-rozhovor-jiri-lapacek-prerov-kniha-vzpoura-boce-kotorske-1918.A180210_382322_olomouc-zpravy_mip, Idnes.cz/Zpravodajství, 17. únor 2018.
3. HERMAN, Karel, Rudé vlajky v Boce Kotorské, k událostem před 50 lety, 1968.
4. Устанак словенских морнара у Боки Которској, Часопис Правда, 20.10.1928.
5. На данашњи дан пре десет година избила је которска побуна (Часопис Време, 01.02.1928).
6. Зборник Матице српске за друштвене науке бр. 22., 1959 године (стр. 157-162).
7. Прослава побуне родољубивих морнара (Часопис Време, 01. 02. 1926).
8. Историјски записи (година XXI, књига XXV), Титоград, 1968.
9. Historické periodikum BORBA, roč. 1958 (měsíce I-IIIIm č. 1-88), XXIII. ročník.
10. Historické periodikum BORBA, roč. 1968, XXXIII. ročník (měsíce I-II, č. 1-58)
11. Historické periodikum BORBA, roč. 1988 (měsíc II, č. 32-60), LXVII. ročník.
12. Historické periodikum VJESNIK, roč 1958 (měsíc 1-3, č. 4057-4137), XIX. ročník.
13. Historické periodikum VJESNIK, roč. 1978 (měs. I., br. 10907-10935), XXXIX.. ročník.
14. Historické periodikum VJESNIK, roč. 1978 (měs. II., br. 10936-10963), XXXIX. ročník.
15. Historické periodikum VJESNIK, roč. 1988 (měs. II., č. 14504-14532), XLVIII. ročník.
16. Historické periodikum VJESNIK, roč. 1998 (měs. I., č. 18029-18058), 59. ročník.
17. Historické periodikum VJESNIK, roč. 1998 (měs. II., č. 18059-18086), 59. ročník.
18. Rudé právo, roč. 1958, měs. 2, 1. února, str. 2, Digitální archiv časopisů, Ústav pro českou literaturu AVČR, v. v. i..
19. Rudé právo, roč. 1968, měs. 2, 1. února, 3 strana, Digitální archiv časopisů, Ústav pro českou literaturu AVČR, v. v. i..
20. Rudé právo, roč. 1978, měs. 2, 1. února, 7 strana, Digitální archiv časopisů, Ústav pro českou literaturu AVČR, v. v. i..

21. Rudé právo, roč. 1988, měs. 2., 1. února, strana 6, Digitální archiv časopisů, Ústav pro českou literaturu AVČR, v. v. i..
22. Národní listy, roč. 1928, měs. 1, 31. ledna, strana 1, Digitální archiv časopisů, Ústav pro českou literaturu AVČR, v. v. i..
23. Národní listy, roč. 1938, měs. 2., 1. února, Číslo 31., Jaroslav Urban.
24. Franc Jurić, Uz 40. godišnjicu pobune mornara u Boki Kotorskoj, Crvene zastave u zaljevu Boke, str.4.
25. Kroz vjekova borbe za naše more, Izdanje redakcije Listova JRM, Split, 1952.
26. ZLOKOVIĆ, Ignjatije: Iz mornarske pobune u Boki Kotorskoj, Istorijski zapisi, 1953, 1. 153-160 str..
27. BOJOVIĆ, Ivan: Jedno sjećanje na ustanak mornara u Boki Kotorskoj, Istorijski zapisi, 1968, 1., 143-150 str..
28. МИЛОШЕВИЋ, Милош, Илегално достављање поште морнара затворених због учествовања у устанку 1918. године (151-154 стр.).
29. В. М. Ш.: Побуна морнара у Бочи Которској, „Нова доба“, br. 274, 30. новембра 1922., str. 2-3.
30. Побуна морнара у Бочи Которској 1918-2018, Izložba arhivskih dokumenata i muzejskih predmeta Državni arhiv – Istorijski arhiv Kotor i Pomorski muzej Crne Gore u Kotoru (Kotor, 11. februara 2018).
31. МИЛАНОВИЋ, Ниша, Сјећање на штрајк интернираних Црногораца – подршку побуњених морнарима у Бочи Которској 1. фебруара 1918. године (стр. 155-156).
32. ČULINOVIĆ, Ferdo, Odjeci Oktobra u jugoslavenskim krajevima, Zagreb: „27. srpanj“, 1957.
33. Liga československo-jihoslovanská – Měsíčník československo-jihoslovanské ligy, Ročník VIII., Číslo 1-2., v Praze 31. květen, 1928.
34. Československo-jihoslovanská revue, Ročník VIII., leden-prosinec 1938., vydala Československo-jihoslovanská liga v Praze a Svaz Jihoslovansko-československých lig v Bělehradě, hl. redaktor Antonín Beringer, Redaktor Jozef Pavlíček, jihoslovanské literární novinky: Dr. Oton Berkopec, a spol..
35. Československo-Jihoslovanská Revue (Čehoslovačko-Jugoslovenska Revija), 1931-1939, Ročník VII., Leden-Prosinec 1937., Vyd. Československo-jihoslovanská liga v Praze a Svaz Jihoslovansko-československých lig v Bělehradě, autor Antonín Beringer, Jozef Pavlíček, Oton Berkopec, Adolf Veselý, a spol..

36. Československo-Jugoslávská Revue, Ročník 1., Číslo 1., Září 1930., Redigují: Dr. Antonín Uhlíř – Praha, Momčilo Milošević – Beograd, Vyd. Československo-jugoslávská liga v Praze a Svaz Jugoslávsko-československých lig v Bělehradě, září 1930- červen 1931.
37. Hrvatski glasnik, Glasilo Hrvata Crne Gore, Godina XIII., Broj 121, Svibanj 2015., ISSN-1800-5179., str. 60-64.
38. Hrvatski glasnik, Glasilo Hrvata Crne Gore, Godina XIII., Broj 122, Lipanj 2015., ISSN-1800-5179., str. 96-101.
39. Hrvatski glasnik, Glasilo Hrvata Crne Gore, Godina XIII., Broj 123/124, Srpanj/Kolovoz 2015., ISSN-1800-5179, str. 91-94.
40. HLOBILOVÁ-MRKVIČKOVÁ, Marie, Zážitek z Raschova Kotoru, Kultura Přerova, Číslo 9, Ročník XXII., Září 1979, str. 134-135.
41. DĚRDA, 65 let od Boky Kotorské, Kultura Přerova, Číslo 2, Ročník XXVI, Únor 1983.
42. PhDr., VOŽDA, Gustav, Kultura Přerova, Číslo 1, Leden 1988, Ročník XXXI.
43. LAPÁČEK, Jiří, 100 let republiky: František Rasch – hrdina, který padl za své ideály, Přerovské listy, číslo 1/2018, ročník XVII., str. 6.
44. Nové Přerovsko, Roč. XXIV., č. 12 (23.03.2018), str. 26..
45. Nové Přerovsko, Roč. XXIV., č. 13 (29.03.2018).
46. Nové Přerovsko, Roč. XXIV., č. 14 (06.04.2018).
47. Nové Přerovsko, Roč. XXIV., č. 15 (13.04.2018).
48. Nové Přerovsko, Roč. XXIV., č. 16 (20.04.2018).
49. Nové Přerovsko č. 17 (28.04.2017), str. 12.
50. ROZKOŠNÝ, Mirek, Nové Přerovsko, č. 15, č. 47, str. 12 (24.11.2006).
51. KBUSOL, Jiří, Nové Přerovsko, Roč. 19, č. 32, str. 3. (24.09.1976).
52. Přerov v životě Františka Rasche (Ke 100. výročí narození revolucionáře – 9. prosince 1889-1989), Nové Přerovsko, Roč. 32, č. 49 (08.12.1989), str. 5.
53. VOŽDA, Gustav, Kotorské zastavení: k 70. výročí popravy Františka Rasche, Nové Přerovsko, Roč. 31, č. 5 (05.02.1988), str. 4.
54. VOŽDA, Gustav, Kotorské zastavení: k 70. výročí popravy Františka Rasche, Nové Přerovsko, Roč. 31, č. 4 (29.01. 1988).
55. VOŽDA, Gustav, Nové Přerovsko, roč. 20, č. 39, str. 3 (23.09.1977).
56. Ing. GRÉGR, René, Nové Přerovsko, Roč. 20, č. 38, str. 3 (16.09.1977).
57. Ing. GRÉGR, René, Památce přerovského rodáka Františka Rasche, Redakční pošta, 2008.

58. Hrvatski list, Godina IV., Broj 1198, u Puli, subota 9. novembra 1918.
59. Moře Slovanům!, Ročník VII, v Praze 24. září 1932, Číslo 9.
60. NITKA, Tom, Moře Slovanům!, K 20. výročí odboje slovanských námořníků v Boce Kotorské, Únor 1918, Ročník XIII., Dvojčíslo 1.-2., časopis Československé obce bývalých námořníků a účastníků národního odboje na Jadranu, vychází šestkrát do roka.
61. Národní osvobození, III. Vydání, Ročník VIII., v Praze dne 26. března 1931, Číslo 85.

Internetové a ostatní zdroje:

- 1 Vzbouřenec Rasch vešel do historie. Doma byl černou ovčí, říká historik, Zdroj: https://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/frantisek-rasch-rozhovor-jiri-lapacek-prerov-kniha-vzpoura-boce-kotorske-1918.A180210_382322_olomouc-zpravy_mip, Idnes.cz/Zpravodajství, 17. únor 2018.
- 2 Otvorena izložba „Pobuna mornara u Boki Kotorskoj 1918-2018“, Vlada Crne Gore, <https://www.gov.me/cyr/clanak/181503--otvorena-izlozba-pobuna-mornara-u-boki-kotorskoj-1918-2018>.
- 3 „Kotorski mornari“, film jugoslávsko-německé produkce, režie BORNEMANN Fritz, scénář ROTKOVIĆ Radoslav, v hlavních rolích Ulrich Thein, Aleksandar Berček, Oto Klemens a spol., 1980, vyd. studio Zeta film Budva, RTV Titograd, TV NDR Berlin.
- 4 <https://www.csol.cz/clanky-a-reporty/z-cinnosti-csol/aktualne/1427-ste-vyroci-vzpoury-namorniku-v-boce-kotorske>.
- 5 <http://www.almissa.com/povijesnitrenutak/pobunamornarauboki.htm>.
- 6 Буквић, Љиљана. „List Borba pre 137 godina: Koliko god ima partija u Srbiji, neprijatelji su nam“. *www.danas.rs*. Приступљено 3. 2. 2020.
- 7 Угашен загребачки „Вјесник“ („Политика“, 23. април 2012).